

BR. 48

DEPESE KOMANDE 2. ARMIJE OD 7. JULA 1941. POTČINJENIM KOMANDAMA O PRESECANJU VOJNIH TELEFONSKIH LINIJA KOD KARLOVCA I O POSTAVLJANJU EKSPLOZIVA NA PRUZI SUŠAK — SKRLJEVO¹

PREPIS DEPESA

OD KOMANDE 2. ARMIJE Komandi V armijskog korpusa — Komandi VI arm. korpusa — Komandi XI arm. korpusa — Komandi Brzog arm. korpusa i na znanje Komandi inženjerije 2. armije i odeljenju intendature 2. armije.

5929. NOČAS SU U BLIZINI KARLOVCA NEPOZNATA LICA PRESEKLA NASE TELEFONSKE LINIJE KOJE POVEZUJU OVU KOMANDU S POTČINJENIM.² POJAČATI SLUŽBU NADZORA. GENERAL AMBROZIO.

Karlovac, 7. jula 1941. XIX

KOMANDA 2. ARMIJE komandama V, VI, XI arm. korpusa i na znanje Komandi Brzog arm. korpusa i Komandi inženjerije 2. armije i odeljenjima intendature.

BR. 5927. ITALIJANSKI VOJNICI KOJI VRŠE NADZOR NAD ŽELEZNICKOM PRUGOM SUŠAK — SARAJEVO³ PRONAŠLI SU JUCE 6. O.M. U 18.30 ČASOVA 12 TUBA ŽELATINE KOJE SU NEPOZNATA LICA POSTAVILA NASRED KOLOSEKA OKO 500 m OD STANICE SARAJEVO.⁴ IZDAJTE ODMAH NAREĐENJE POTČINJENIM USTANOVAMA RADI POJAČANJA NADZORA DUŽ ŽELEZNICKIH PRUGA NA TERITORIJI POD NJIHOVOM JURISDIKCIJOM. GENERAL AMBROZIO.

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 31/3, k. 453.

² Telefonske linije su presekle diverzantske grupe iz Karlovca, sastavljene od članova KPJ i SKOJ-a (vidi tom V, knj. 1, str. 33; dok. br. 1/3—6, k. 2008 — stenografske beleške).

³ i ⁴ Pogrešno. Verovatno Skrljevo.

KOMANDA GRUPE KR. KARABINIJERA LJUBLJANA
CETA LJUBLJANA-VANJSKA

Br. prot. 37/5 Str. pov.

Ljubljana, 9. jula 1941.
XIX

POTČINJENIM KOMANDAMA

...⁵ na znanje i ravnanje. Neka potčinjene jedinice, svaka na teritoriji pod svojom jurisdikcijom, pojača nadzor duž železničkih i telefonskih pruga. Nadzor mora biti neprekidan, potpun, naročito u tunelima. *Potvrditi prijem.*

Kapetan komandir čete
— Mario Marketi —

Marketi

11-VII-1941⁶

Potvrdio prijem

?

Poručnik komandir stanice

[M. P.]

Đuzepe Milone

[Giuseppe Milone]

Milone

⁵ Tačkice su u originalu.

⁶ Sledeći tekst je dopisan crvenim mastilom.

⁷ Tačkicama su označene tri nečitke reči dopisane crvenim mastilom.

BR. 48

NAREĐENJE KOMANDE DIVIZIJE „GRANATIJERI DI SARDENJA“ OD 11. JULA 1941. POTCINJENIM KOMANDAMA O MERAMA PREDOSTROŽNOSTI POVODOM VESTI O ORUŽANOM USTANKU¹

KOMANDA PES. DIVIZIJE „GRANATIERI DI SARDENJA“ (21)

Odeljenje nač. štaba

Operativni odsele i službe

Br. 4044 Op. prot.

V.P. 81 — 11. juli 1941. XIX

Predmet: Mere za zaštitu javnog poretka

Komandama:

I. grenadirskog puka

55. jurišne legije cr. koš.

13. artiljerijskog puka G.S.

II. artiljerijske grupacije Arm. korp.

XXI minobacačkog bat. od 81

XI nastavnog bat. Arm. korp.

221. terit.-mobilnog bat.

239. terit.-mobilnog bat.

121. čete topova od 47/32

Glavnog stana XI arm. korp.

Komandantu Kr. karab. divizije

Komandi garnizona

Laze

Velike Lašče

Ribnica

Kočevje

Morava

i na znanje:

Komandi XI armijskog korpusa

U cilju obaveštenja dostavljam kopiju izveštaja koji je podneo načelnik „I odeljenja“ I. puka „Granatieri di Sardegna“.²

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 9/1, k. 447.

² Kopiju tog izveštaja redakcija nije pronašla. Međutim, iz drugih dokumenata vidi se da je tim izveštajem javljeno: „... da bi, prema verodostojnom izvoru, idućih dana trebalo da izbije komunistički ustanak u svim zemljama okupiranim od snaga Osovine“ (vidi tom VI, knj. 1, dok. br. 97, 99, 101 i 104; Arhiv VII, reg. br. 1/2, k. 54: Dnevnik 2. armije za 11. juli 1941).

Radi predostrožnosti naređujem:

- 1) — Sadržinu izveštaja saopštiti potčinjenim oficirima usmeno i ne na alarmantan način.
- 2) — Od 12. tek. ukinuti slobodan izlaz.
- 3) — Vojnici koji treba da izlaze po službenoj dužnosti moraju ići u grupama najmanje po trojica i potpuno naoružani; za Ljubljanu to važi isključivo za vojnike koji treba da idu na periferiju.
- 4) — Sve noćne patrole pojačati.
- 5) — Obezbediti zaštitu svake kasarne i kantonmana sa svih strana zgrade i ustanoviti kontrolne stanice na putevima koji vode istim kasarnama.
- 6) — U svakoj kasarni neka budu spremna auto-sredstva sa automatskim oružjem sa ciljem da se omogući pratnja kolona za snabdevanje ili da budu upotrebljena za brzi transport trupa. Za komandu divizije komandant glavnog stana će se pobrinuti da pripremi danas za 18 časova 3 laka kamiona sa oružjem³ koje treba pribaviti od 1. graničnog puka.
- 7) — Svaki kamion treba uvek da ima pratnju bar od dva vojnika naoružana karabinom a svaki automobil pored vozača treba da ima jednog karabinijera takođe naoružanog karabinom. U tu svrhu komandant Kr. karab. divizije pobrinuće se da dodeli jednog karabinijera 1. grenadirskom puku i jednog 13. artiljerijskom puku za komandantov automobil kao i 6 karabinijera 21. automobilskom odreda divizije.
- 8) — Neka se komandant divizijske inženjerije pobrine da sutra do 12 časova bude uspostavljena radio-veza sa svim potčinjenim komandama i sa komandom Armijskog korpusa.
- 9) — Neka vojska bude uvek spremna da na prvi znak izađe radi zaštite javnog poretka.
- 10) — Svaki komandant korpusa i samostalne jedinice neka se pobrine za službu protiv padobranaca, obrazovanu od:
 - a) — jedne izviđačke grupe;
 - b) — jednog odreda spremnog da kamionom stigne na mesto gde su padobraneci aterirali, sa ciljem da ih uništi ili zarobi.

³ Na dnu stranice dopisano olovkom: „6 puškomitraljeza“.

Izviđačka grupa mora da bude sastavljena od:

- ljudstva zaduženog za čisto i jednostavno izviđanje;
- ljudstva zaduženog za prebrojavanje primećenih padobranaca;
- ljudstva zaduženog da razvija vatreno dejstvo protiv padobranaca koji su na dometu dejstva oružja koje poseduje to ljudstvo.

Smatram da ne sme više da ostane nekažnjen onaj ko se usudi da izvrši nasilje ili da pljune na vojnika (kao što se desilo).⁴ Neka komandanti korpusa i odeljenja naredi da se u takvim slučajevima smesta odgovori oružjem.

Isto tako ne smeju ostati nekažnjeni pucnji na naoružane patrole i one na službi. Neka komandanti korpusa i odeljenja naredi da u mestima gde se ovakve stvari dešavaju ili se pretpostavlja da bi se mogle desiti, budu postavljene zasede jedinica ne manjih od desetine, pod zapovedništvom odlučnih i energičnih komandira; ili neka se obrazuju patrole od ljudi naoružanih puškomitraljezima tako da se dejstvuje automatskim oružjem u pravcu odakle se pucanj čuo, u slučaju da je nemoguće otkriti i pogoditi strelca. Ali u takvim okolnostima, pre no što bi se pucalo, treba biti siguran gde se nalaze bočne patrole.⁵

Neka potčinjeni komandanti budu izvešteni o gornjem ali ne na alarmantan način.

Divizijski general komandant
Tadeo Orlando
[Tadeo Orlando]

Za tačnost prepisa
pukovnik nač. štaba
Anibale Gaio
[Annibale Gallo]
Anibale Gaio

⁴ U izveštaju Komande 11. armijskog korpusa od 10. jula 1941. visokom komesaru Ljubljanske pokrajine stoji da je tog dana „neki civil na biciklu pljunuo u lice jednom graničaru koji je bio naoružan samo bajonetom i nije mogao da reaguje pošto se civil brzo udaljio“ (vidi Arhiv VII, reg. br. 6/1, k. 447).

⁵ U obaveštajnom biltenu Komande 11. arm. korpusa od 17. jula 1941. kaže se da je od 1. do 15. jula bilo devet slučajeva pucanja i napada na patrole (vidi tom VI, knj. 1, dok. br. 104).

Prilog br. 8 istorijskom dnevniku
za 11. juli 1041—XIX

KOMANDA PEŠADIJSKE DIVIZIJE „GRANATIERI DI SARDENJA”
Odeljenje nač. štaba
Operativni odsek i službe

Br. 4052 Op. prot. V.P. 81, 12. juli 1941—XIX

Prilog 1

Predmet: Mere za zaštitu javnog poretka

EKSELENCIJI KOMANDANTU XI ARM. KORPUSA

Vojna pošta 46

Potvrđujem prijem akta I od Glavnog štaba od 10. tek. i dostavljam na znanje kopiju naređenja koje sam izdao.

Radi dopune činjenica o kojima je već bilo javljeno, precizirani neke elemente za procenu situacije koja bi mogla nastati na teritoriji:

- 1) — rekao bih da među stanovništvom vlada opšta pometnja jer se oseća opasnost od verovatnog oružanog ustanka;
- 2) — naglašeno opadanje poštovanja prema našim trupama i u nekim slučajevima gotovo provokacija (nedavni događaji javljeni toj Komandi o pojedinačnim napadima na vojnike, o hicima iz vatrenog oružja koji su ispaljeni na naše patrole, pljuvanje na vojnike, itd.);
- 3) — nedostajanje podataka o tome gde su nestali svi pripadnici jedinica jugoslovenske vojske, koje su se nalazile u zoni pod našom okupacijom, a pogotovo oružje koje su posedovale;
- 4) — stalno pojavljivanje po zidovima kuća i javnim lokalima slova „V” koje predstavlja početak reči „ustaćemo”;
- 5) — pojačana akcija radio-propagande od strane neprijatelja, propaganda koju sluša veliki deo stanovništva, sa očiglednim ciljem da se pokolebaju oni koji pravilno misle i da se podstakne mlitava volja ekstremista;
- 6) — logična ocena političko-strategijske situacije:
 - a) — pošto je glavnina nemačkih snaga zauzeta na ruskom vojištu, revolucionarni pokreti koji su nastali u zaleđu pomenutog vojišta mogli bi da se odraze vrlo nepovoljno;

- b) — eventualno sadejstvo vazdušnih akcija širokih razmera u odnosu na intenzivne pokrete vazdušnih grupa i na prekrćavanje znatnog broja ovih sa brodova-nosača aviona naročito prema Sredozemnom moru, o kojima su javili nedavni obaveštajni bilteni.

Logično i jasno ocenjivanje ovih tačnih i uporednih događaja ukazuje na potrebu da i ovaj narod oseti da su naše snage spremne da neumoljivo osujete svaki sumnjivi pokušaj.

Iz opreznosti sam smatrao za potrebno da usvojim i mere protiv eventualnih akcija padobranaca, kako u vezi sa gore navedenim intenzivnim letovima aviona tako i s obzirom na to da u slučaju pokreta ne bi bio isključen pokušaj da se tim sredstvima bace huškači i takvi koji bi bili određeni da unište životne centre i saobraćajne linije, ili upravo da vojnički organizuju ustanike.

Divizijski general komandant
Tadeo Orlando

Za tačnost prepisa
pukovnik nač. štaba
— Anibale Gaio —

BR. 25

**OBAVEŠTENJE KOMANDE 11. ARMIJSKOG KORPUSA OD
13. JULA 1941. VISOKOM KOMESARIJATU ZA LJUBLJAN-
SKU POKRAJINU O EKSPLOZIVU NAĐENOM NA PRUZI
SUŠAK—SKRLJEVO¹**

3
3—55
u akta

Kavalero Komanda XI armijskog korpusa

Obavešt. odelj. Arm. korp.

Br. prot. 1/1533

V.P. 46, 13. jul 1941—XIX

Predmet: Obaveštenja.

14. VII — 1941.
XIX

Visokom komesarijatu za Ljubljansku Pokrajinu

Saopštavamo da je italijansko vojno osoblje koje je određeno za nadzor žel. pruge Sušak—Škrljevo, 6. jula našlo 12 tuba eksploziva, postavljenog usred šina na oko 500 m od stanice Škrljevo.

U Radencama, na Kupi, uhapšen je jedan Slovenac iz Sodevaca zato što je posedovao bombu na dinamit za koju je rekao da ju je dobio od jednog stanovnika Podgrada.²

Prilikom pretresa tog mesta nađena su 2 kg dinamita a oni koji su ga posedovali uhapšeni su.

Kr. civilni komesarijat
za slovenačke okupirane
teritorije — Ljubljana
Stiglo 14. VII 41.
Pov. br. 1527.

Po naređenju
pukovnik nač. štaba
— A. Gaio —
Gaio

¹ Original (pisan na mašini.) u Arhivu VII, reg. br. 3/1—1, k. 463.

² Verovatno: s. Predgrad.

BR. 48

BELEŠKA OPERATIVNOG ODELJENJA VRHOVNE KOMANDE OD 14. JULA 1941. O SITUACIJI U CRNOJ GORI I O MERAMA ZA UGUŠIVANJE USTANKA¹

VRHOVNA KOMANDA

f. 0/4 Br. 5421(68)²

Operat. odeljenje — Istočno ratište 14. jul 1941—XIX

MERE ZA SUPROTSTAVLJANJE SITUACIJI U CRNOJ GORI

Viša komanda oružanih snaga Albanije telefonom je izvestila:

— da dovršava prebacivanje II alpinske grupe „Vale” [„Valle”] u Crnu Goru;

— da je u Crnu Goru uputila i četu tenkova granične straže koja je stajala na raspolaganju na skadarskom području;

— da će u Podgoricu upititi jednu grupu eskadrona konjičkog puka „Guide” (ne smatra celishodnim da uputi druge konjičke delove zbog neprikladnosti zemljišta);

— da za eventualne naknadne potrebe drži spremne i bersaljerske jedinice (po potrebi, takođe delove I alpinske grupe „Vale”, koja je sada većim delom raspoređena na području Kosova);

— da zasad ne postavlja posebne zahteve u odnosu na raspoloživost u motornim vozilima u vezi s novonastalim potrebama.

Takođe može da nastavi pripreme za vraćanje u domovinu — pravcem Split — automobilske grupe određene za potrebe zapadnog fronta. Polovina ove grupe već se prebacila u Split. Druga polovina se nalazi u toku prebacivanja, a motorna vozila, se koriste za prebacivanje alpskih jedinica II grupe „Vale” u Crnu Goru;

— kako sada stvari stoje, ne predviđaju se druge potrebe u vezi sa ojačanjem jedinica iz Albanije.

Ekselencija Roata (Roatta) izvestio da će se, u vezi sa zahtevima Vojno-pomorske komande u Kotoru, na raspolaganje

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW (The national archives of the United states — Washington) — T-821, r. 356/933—934.

² Dopisano mastilom.

Vojno-pomorske komande u Draču staviti jedan parobrod radi transportovanja jednog bataljona u Kotor.

Na osnovu traženih objašnjenja od načelnika štaba Više komande oružanih snaga Albanije, saznalo se sledeće:

— Cetinje je izolovano, a puteve u pravcu Podgorica—Bar i Kotor zatvorili su ustanici;³

— Vojno-pomorska komanda Kotor tražila je pojačanje (danas su ustaničke patrole u blizini Boke kotorske, Zelenike i Kumbora raspršene artiljerijskom i mitraljeskom vatrom).

Naređenja koja je izdala Viša komanda oružanih snaga Albanije

Otvaranje komunikacija sa Cetinjem iz Podgorice i Bara.⁴

— jedan bataljon granične straže ojačan četom tenkova već je iz Skadra upućen u Podgoricu;

— druga grupa „Vale“ upućena je motornim vozilima iz rejlona Elbasan u Podgoricu (jedan bataljon s jednom četom i mazgama kreće večeras, dok će još jedan bataljon krenuti sutra);

— odrediće se jedna jedinica, o čemu će se naknadno izvestiti, koja će biti upućena u Bar, a odatle preko Budve u pravcu Cetinja.⁵

G⁶

³ Vidi dok. br. 43

⁴ Vidi, tom III, knj. 4, dok. br. 149.

⁵ Vidi dok. br. 60.

⁶ Verovatno paraf generala Guconija (Guzzoni) Alfreda, državnog, podsekretara u Ministarstvu rata i pomoćnika načelnika Glavnog generalštaba. Ispred ovog parafa nalazi se još jedan nečitak potpis.

BR. 48

IZVESTAJ KOMANDE GARNIZONA U NJEGUŠIMA ÓD 14. JULA 1941. KOMANDI DIVIZIJE „MESINA" O PREKIDU TELEFONSKIH VEZA IZMEĐU NJEGUSA I CETINJA I O NAMERI PARTIZANA DA IZVRŠE NAPAD NA GARNIZON NJEGUŠI¹

Kopija

18. Udarne bat. cr. koš. — Garnizon Njeguši

Italijanskoj komandi — Kotor

Ova Komanda garnizona nalazi se u apsolutnoj nemogućnosti opštenja sa svojom Višom komandom u Cetinju jer je telefonska linija prekinuta.

Stoga se prepisuje ono što ovaj garnizon želi da saopšti svojoj Višoj komandi, kako bi ta Komanda preduzela mere:

Komandi divizije „Mesina"

Komandi 108. udarne legije cr. koš.

C etinje

Karabinijeri iz mesta saznali su preko obaveštajaca da će noćas — pre ponoći ili odmah posle ponoći — selo biti napadnuto sa namerom da se savladaju snage garnizona.² Sem toga napadači imaju nameru da ubiju članove porodice inž. Petrovića — to je italijanska porodica visoko italijanskih i fašističkih osećanja.³

Snage na raspolaganju ove Komande garnizona:

22 cr. koš. sa tri puškomitralieza;

3 kr. karab.;

5 finans. stražara.

Ova Komanda garnizona traži od te Više komande — za slučaj da ne bude moguće dobiti pojačanje: 200 ručnih bombi (jer ih ova Komanda uopšte nema).

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 32/3, k. 551.

² U izveštaju MK KPJ za srez Cetinje od kraja jula 1941. kaže se da do toga napada nije došlo „zbog slabosti [mesne] partijske organizacije, zbog uticaja crnogorskih separatista i drugih kolebljivih i nama neprijateljskih elemenata" (vidi tom II, knj. 1, dok. br. 7).

³ Riječ je o inž. Gavrilu Petroviću.

Sem toga se saopštava da je telefonska linija između Njeguša i Cetinja prekinuta.⁴

Molimo da se pobrinete da porodica Petrović bude odvedena u Cetinje.⁵

Komandat garnizona
komandir voda
Alesandro Benedeti
[Alessandro Benedetti]

Njeguši 14-7-1941—XIX

P.S. U ovom trenutku (9.30 č) seljaci iz Montagna⁶ izveštavaju ovaj garnizon da je u noći između 13. i 14. jula kasarna finansijske straže na Lovćenu uništena.⁷

Komandir voda
Alesandro Benedeti

Molimo tu italijansku komandu da o gornjem izvesti našu Višu komandu ili da neposredno preduzme mere.⁸

Komandir voda
Alesandro Benedeti

Njeguši 14-7-1941—XIX

⁴ Presecanje telegrafsko-telefonskih linija na komunikacijama Njeguši—Cetinje i Njeguši—Kotor kao i delimično rušenje ovih komunikacija izvršio je, u toku noći 13/14. jula, Cavorsko-kustudički gerilski odred. Vidi Narodnooslobodilačka borba u Crnoj Gori 1941—1945 — Hronologija događaja (u daljem tekstu: NOB u Crnoj Gori 1941—1945), Istorijiski institut Crne Gore, Titograd, 1963, str. 47.

⁵ Inž. Gavriilo Petrović prebačen je u Kotor, a ne u Cetinje.

⁶ Verovatno se odnosi na s. Brda.

⁷ Napad na kasarnu finansijske straže na Lovćenu (na Ivanovim Koritima) izveo je Cavorsko-kustudički gerilski odred. Prilikom napada zarobljeno je 6 neprijateljskih vojnika, jedan je ubijen prilikom pokušaja bekstva, a jedan je uspeo da pobjegne (vidi stenografske beleške u Arhivu VII, reg. br. 1/11, k. 2004).

⁸ O akciji za deblokiranje Njeguša vidi dok. br. 46.

BR. 48

TELEGRAM PREFEKTURE KOTOR OD 14. JULA 1941. MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA U RIMU O SITUACIJI U KOTORSKOJ PROVINCIJI I GRANIČNIM OBLASTIMA, O HAPŠENJU KOMUNISTA, O OPERACIJAMA VOJSKE ZA UGUSIVANJE USTANKA I O POTREBI POJAČANJA GARNIZONA¹

OPŠTA REGISTRACIJA
PRIJEMA
Registravano 14. jula 1941—XIX

Poverljivi telegram

za Ministarstvo unutrašnjih poslova — Kabinet

RIM

Preko Komande mornarice Tivat

288 — Kabinet. Saopštavam: Operacija preventivnog hapšenja komunista, o čemu sam izvestio jučerašnjim šifrovanim telegramom, protekla je bez ijednog incidenta. Do sada ukupno 56 ljudi. Noć je protekla mirno pošto je bila predviđena vrlo aktivna služba nadzora. Stanovništvo mirno. Stanje na granici: jutros je naš garnizon raspršio vatrom iz mitraljeza i haubica oko 100 komunista koji su dolazili iz Hrvatske istočno od Zelenike i Kotora. Komunističke bande, oko 100 ljudi, raspoređene na putu Kotor—Cetinje prekinule su telefonske i telegrafске veze i otežale drumski saobraćaj. Naš mali garnizon u Njegušima je izolovan. U Budvi i Sv. Stefanu efikasno se nastavljaju operacije čišćenja koje izvodi vojska uz pomoć pontona mornaričkih jedinica i hidroaviona. Garnizon Kotor je sa svim raspoloživim sredstvima, a u sporazumu sa organima bezbednosti, preduzeo potrebne mere radi povezivanja sa garnizonom Njeguši.² Javljam da garnizoni Boke nemaju dovoljno ni oružja ni ljudi pošto su uputili jedinice prema Budvi. Predviđa se da će ustanici, pritisnuti sa više strana, tražiti izlaz ka putu Budva — Cetinje — Kotor. Izvestio sam Guvernerat Dalmacije³ i Komandu divizije „Marke“ u Du-

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 36/3, k. 551.

² O akciji za deblokiranje Njegoša vidi dok. br. 49 i 79.

³ U telegramu br. 273, upućenom istog dana guverneru Dalmacije, pored događaja o kojima je reč, prefekt Kotora izveštava da su „ustanici prekinuli most Budva — Sv. Stefan“ (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/4—1, k. 551).

brovniku o potrebi da se ta moguća akcija preduhitri i da se pojačaju garnizoni. U sporazumu sa admiralom razarač će biti stacioniran u kotorskoj luci.

Prefekt Skaselati⁴

BR. 45

IZVEŠTAJ KOTORSKOG KVESTORA OD 14. JULA 1941. PREFEKTU U KOTORU O MERAMA PREDOSTROŽNOSTI, AKCIJAMA PROTIV USTANIKA I HAPŠENJIMA KOMUNISTA¹

Kotor, 14. juli 1941 — XIX

KR. PREFEKTURA KOTOR

Odelj. Kabinet jav. bezb.
Br. prot. 0670

OPSTA REGISTRACIJA
PRIJEMA
Registровано 14. jula 1941—XIX

EKSELENCIJI PREFEKTU

Kotor

Obaveštenja koja su prispela Komandi mesnog garnizona od divizije „Marke“:

Pokušaj napada koji bi bio izvršen na Sasović, koji se nalazi u vazdušnoj liniji 2 km severno od Herceg-Novog, kao i na Đenović, koji se nalazi blizu aerodroma Kumbor.²

⁴ Franko (Franco Scassellati)

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 4/1, k. 551.

² U izveštaju komandanta Kraljevskih karabinijera u Tivtu od 15. jula 1941. prefektu Kotora o namerama ustanika navodi se sledeće: „... Poverljivo verodostojno lice izveštava da se oko 5000 naoružanih lica nalazi na brdima oko Risna gde su navodno isturili patrole da bi izvideli jačinu naših trupa.

Ovi naoružani ljudi navodno bi posle pokušali da se sjedine sa ovima iz Budve da bi se spustili u vidu polukruga na Kotor i Tivat u cilju zauzimanja utvrđenja i skladišta municije.

Ako ove planirane akcije uspeju, diglo bi se stanovništvo zone Radović i Grbalj koje je dobro naoružano“. (Vidi Arhiv VII, reg. br. 3/1, k. 551).

U toj zoni postoje dva garnizona: u *Zelenici*, sa posadom od oko 200 ljudi, i u *Herceg-Novom*, koji raspolaže sa vrlo malo jedinica jer su sve snage upotrebljene za službu zaprečavanja.

Sto se tiče Kumbora, admiralitet u Tivtu je upoznat sa vestima i preuzima potrebne mere.

U Grudi je zapaženo mnogo sveta jer je pazarni dan. Tamo se nalazi polovina čete operativne vojske koju je mesni garnizon upozorio da bude na oprezu.

Avijacija je jutros bombardovala malim bombama ustanike u Budvi i izgleda da se akcija nastavlja.

Tenkovi još nisu stigli.³

Moji agenti su u toku noći i jutro uhapsili još 8 komunista.

Izgleda da u toku noći i jutro karabinijeri nisu izvršili druga hapšenja.

Cim bude moguće, saopštiću ukupan broj uhapšenih lica, ali mogu reći da ih dosada ima oko pedeset.

Upozorio sam Komandu Kr. karab., a mojim agentima sam izdao naređenja da se nastavi sa efikasnim čišćenjem.

Kvestor
Doti
[Dotti]

³ Beč je o tenkovima za akciju radi deblokiranja puta Kotor — Cetinje (vidi dok. br. 46).

IZVESTAJ GRUPE KARABINIJERA U KOTORU OD 14. JULA 1941. PREFEKTU KOTORA O POGORŠANJU SITUACIJE I TEŠKOĆAMA U PRIPREMI AKCIJE ZA DEBLOKIRANJE NJEGUŠA¹

GRUPA KR. KARABINIJERA U KOTORU

Br. prot 6/7 pov.

Kotor, 14. juli 1941—XIX

Predmet: Vesti iz garnizona Njeguši (Crna Gora).

Poverljivo

Hitno

NJ. EKSELENCIJI PREFEKTU

Kot[^]r

i na znanje:

GOSP. KVESTORU

Kot[^],r

OPSTA REGISTRACIJA

PRIJEMA

14. juli 1941 — XIX

Odgovor na današnju notu 273/Kab.

Vojna situacija u blizini garnizona Njeguši ne dopušta, kao što je poznato Vašoj Ekselenciji, prilaz u pomenuto mesto.²

U saglasnosti sa mesnom komandom garnizona bilo je utvrđeno da se po podne pošalju četiri tenka i jedan vod strelaca kao podrška, radi deblokiranja zone, ali prema saopštenju koje sam sada primio a čiju kopiju prilazem, nije preporučljivo udaljiti iz Kotora, usled opšteg pogoršanja situacije, ni tenkoV^e ni vojne jedinice.³

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 28/3, k. 551.

² Vidi dok. br. 43.

³ Reč je o saopštenju adutanta Komande 94. puka divizije „Mesing koje glasi:

„Pozivam se na usmeno zaključeni sporazum u prisustvu Ekselefcije prefekta Kotora.

Kad sam dobio ovlašćenje da upotrebim vod tenkova za pozna,, operaciju u zoni Njeguši, pukovnik Berteli [Bertelli], kome sam se obr[^]tio, zabranio mi je da odvajam trupe puka za praćenje akcije tenkovy. Ovo zbog neodložnih potreba koje preko telefona nije mogao obrazloži[^]

Prema prednjem nije mi mogućno udovoljiti traženju za dostavljanje voda strelaca.

Tenkovi će moći da budu u Kotoru u 17 sati". (Vidi Arhiv VI reg. br. 31/3, k. 551).

Razmatranjem prethodnoga neka Vaša Ekselencija proceni šta treba učiniti u sadašnjim okolnostima, tim pre što je reč o mestu van Provincije.⁴

Neznatne raspoložive snage Kr. karabinijera i agenata javne bezbednosti, sa kojima bi trebalo izvršiti deblokiranje Njeguša, ostavile bi grad Kotor bez ili gotovo bez mogućnosti pružanja snažnog otpora.

Major komandant grupe

— Karlo Kadati —

[Carlo Cagiati]

Kadati

(Ustanova nema pečat)⁵

BE. 47

BELEŠKA OPERATIVNOG ODELJENJA VRHOVNE KOMANDE OD 15. JULA 1941. O MERAMA ZA UGUSIVANJE USTANKA U CRNOJ GORI¹

0/4

Br. 5421(67)-

VRHOVNA KOMANDA

Operativno odeljenje — Istočno ratište

Mere za suprotstavljanje situaciji u Kotoru i Crnoj Gori

1. — Kotor

Sada je dislociran jedan bataljon 94. pešad. puka, podeljen u nekoliko detašmana, i jedan divizion 2. artiljerijskog puka divizije „Mesina“.

⁴ Na sastanku, održanom istog dana u Kvesturi u Kotoru, kojem su prisustvovali oficiri karabinijera i finansijske straže kao i adutant 94. peš. puka, dogovoreno je da akciju za deblokiranje Njeguša izvede 15. jula trideset pripadnika finansijske straže uz podršku 9 tenkova (vidi Arhiv VII, reg. br. 30/3, k. 551). O izvršenju ove akcije vidi dok. br. 76.

⁵ Tako u originalu.

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/931—932.

² Dopisano mastilom.

U toku jučerašnjeg dana Viša komanda oružanih snaga Albanije preduzela je potrebno za upućivanje dve čete granične straže u Kotor.³

Danas će Kr. mornarica prebaciti u Kotor jedan bataljon pešad. divizije „Taro”.⁴

Kr. mornarica ima u luci torpiljerku „Kantore” [„Can-tore”].

Noćas je u luku Drač doplovio jedan prazan parobrod ka-ko bi se obezbedila mogućnost da se, po potrebi, pomorskim putem hitno upute trupe za ojačanje.

U Draču se nalazi na raspolaganju jedan naoružan motor-ni brod.

Vazduhoplovstvo u Albaniji može eventualno da sadej-stvuje sa izviđačkim avionima 5. izviđačke grupe (na dan 13. o.m. dejstvovali su malim bombama u Crnoj Gori između Rije-ke⁵ i Cetinja).

Pomenuta grupa ima dve eskadrile u Skadru, od kojih će se jedna prebaciti u Podgoricu.

U celini situacija kod naših snaga može se smatrati povolj-nom, imajući u vidu kako snage na licu mesta, tako i snage koje pristižu, odnosno koje mogu da pristignu.

U cilju predostrožnosti, Viša komanda oružanih snaga Al-banije mogla bi dislocirati u Kotor 4. bersaljerski puk, kojim se raspolaže na području Tirane. Ovo bar dotle dok divizija „Marke”, koja se još nalazi na području Dubrovnika, ne zauz-me predviđeni raspored, tj. cela divizija, bez jednog pešad. puka i jednog artiljerijskog diviziona, na području Kotora (po-kret je privremeno odložen zbog operacija čišćenja koje pome-nuta divizija sada vodi).⁶

2. — Crna Gora

Viša komanda oružanih snaga Albanije već je preduzela potrebno da se divizija „Mesina” pojača II alpinskom grupom

³ i ⁴ U zabelešci Operativnog odeljenja Vrhovne komande br. 5421 (66) od 15. jula 1941. navodi se da se jedinice za ojačavanje garnizona Kotor: „jedan bataljon granične straže, koji je upućen juče 14. o.m., i jedan puk (208. pešad. puk div. „Taro”, jačine dva bataljona) nalaze u toku transportovanja pomorskim putem” (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/930).

⁵ Odnosi se na Rijeku Crnojevića.

⁶ Prebacivanje divizije „Marke” na područje Kotora nije izvršeno. U zabelešci Op. od. Vrhovne komande br. 5423 (27) od 18. jula 1941. kaže se „da nije celishodno da div. „Marke” pređe pod komandu generala Mentastija, jer se može smatrati da su snage koje su pristigle i koje pristižu u Crnu Goru dovoljne da reše situaciju” (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/715).

„Vale" (koja će danas dovršiti pokret) i jednom četom tenkova granične straže.⁷

Danas će Kr. mornarica transportovati jedan bataljon pešad. divizije „Taro" u Bar.

Predviđeno je upućivanje jedne grupe eskadrona konjičkog puka „Guide" u Podgoricu.

U cilju suprotstavljanja svakoj eventualnosti, Viša komanda oružanih snaga Albanije mogla bi duž pograničnog regiona između skadarskog područja i Crne Gore koncentrisati takođe I alpinsku grupu „Vale" (sada podeljenu između skadarskog područja i Kosova).

Pored toga, *predvideti* prebacivanje ostalih snaga pešad. divizije „Taro" iz Drača u Skadar motornim vozilima, koristeći se auto-grupom koja je trebalo da se prebaci u Split a sada je zbog novonastale situacije zadržana između Bara i Skadra, osim jednog odeljenja koje je već krenulo.

Sadejstvo 5. vazduhoplovne izviđačke grupe prema već iznetom u tač. 1.

G.

⁷ Prema zabelešci Op. od. Vrhovne komande br. 5421 (66) od 15. jula 1941, Viša komanda oružanih snaga Albanije je predvidela da 2. alpinskom grupom „Vale" ojača garnizone Cetinje i Podgorica i da grupu „Skenderbeg" dislocira u Ulcinj (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/930).

BR. 48

**IZVESTAJ VISE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE
OD 15. JULA 1941. NAČELNIKU GLAVNOG GENERALŠTA-
BA O UZROCIMA ORUŽANOG USTANKA U CRNOJ GORI
I O MERAMA ZA NJEGOVO UGUSIVANJE¹**

Br. 5423(28) Op/Istok²

VRHOVNA KOMANDA
Operat. odeljenje — Istočno ratište
Br. 20842 Op. protok.
Primljeno: 17. jula 1941—XIX

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE
Stabno odeljenje — Operativni odsek

Br. 8264 op. protok. V.P. 22/A, 15. jul 1941—XIX

Predmet: Crna Gora
1 prilog.⁸

EKSELENCIJI ARMIJSKOM GENERALU UGU KAVALERU,
NAČELNIKU GLAVNOG GENERALŠTABA
VRHOVNOJ KOMANDI

Rim

Kao što je poznato, prekjuče, podudarno sa svečanim izjavama Ustavotvorne skupštine u Cetinju,⁴ na crnogorskoj teritoriji započele su jednovremene akcije malih ustaničkih bandi protiv naših slabijih garnizona i stanica Kr. karabinijera i Kr. finansijske straže, kao i protiv pojedinih oficira i vojnika. Ustaničnici su prekinuli sve telefonske veze.

Ovu revolucionarnu akciju treba, verovatno, pripisati crnogorskim disidentima koji su u slomu Jugoslavije videli proast svake podrške koju su Srbi pružili braći iz Crne Gore. Crnogorci su za Srbe predstavljali izvor regrutovanja državnih službenika, oficira, žandarma, policajaca itd. S obzirom na međusobnu povezanost ovih elemenata iste rase i na učinjene usluge, još u periodu 1920—1921. god. izvršena je agrarna reforma iz koje je, na račun Albanaca Kosova, trebalo da izvuče korist oko 12.000 Crnogoraca.

^u Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821 — r. 356/717—721.

² i ³ Dopisano mastilom.

⁴ i ⁵ Vidi dok. br. 55.

U ustanku koji se ocrtava u Crnoj Gori treba takođe sagledati i „prste“ boljševičke propagande koja je intenzivno delovala u Srbiji i u samom Beogradu (kako se saznalo iz podataka potpukovnika Miljoracija [Migliorati]), u Makedoniji, u Bugarskoj — gde je komunizam rasprostranjen među vojnicima, isključivši oficire i podoficire — i takođe u Albaniji, gde su i u važnijim centrima, čak i u Tirani, zapažene pojave ostavljanja letaka u kovertima pored kućnih vrata i natpisi masnom bojom na glavnim javnim zgradama, uključivši i zgradu ministarstva.

Za ustanak Crnogoraca verovatno je radila i propaganda neprijatelja Osovine. Izgleda da se centar ustanka nalazi u troglu Virpazar—Budva—Rijeka.

Za svečanost održanu u Cetinju 12. o.m.⁵ *nikakav* izveštaj ili prethodan zahtev nije podnet ovoj Višoj komandi, koja je nadležna za vojna pitanja na teritoriji Crne Gore.

Ova komanda je diviziji „Mesina“ saopštila podatke prikupljene od Obaveštajnog odeljenja u vezi s mogućim dejstvima za ometanje javnog reda od ustanika koji se kriju preko granice u Hrvatskoj i Srbiji.

Toj komandi su poznate hitne mere koje su preduzete za pojačanje garnizona u Crnoj Gori (dva bataljona granične straže, II alpinska grupa „Vale“ pukovnika Pecane (Pezzana) itd.).⁶

Da bi se na teritoriji Crne Gore pristupilo definitivnom sređivanju stanja, naročito u vezi sa pronalaženjem oružja i uspostavljanjem javnog reda uopšte, smatrao sam celishodnim da primenim plan koji se vidi iz priloženog naređenja.⁷

Čak i ako bi se situacija stabilizovala ili poboljšala, treba da iskoristimo priliku koju nam pružaju ustanici i da revidiramo samu situaciju, bilo da potpuno razoružamo teritoriju, bilo da damo takav primer koji će sprečiti svaki sličan pokušaj u budućnosti.

Crnogorci, slično kao i Hrvati, Bugari, (a i Albanci), ne vole nas. Italiju smatraju kao zemlju koja ometa njihove interese. U njihovim masama rasprostranjeno je osećanje superiornosti nad Italijanima. Takvo ubeđenje treba otkloniti oštrom akcijom velikih razmera koja će jednom zasvagda iskoreniti ^ovakve ideje.

Nemci su poštovani i cenjeni zbog ispoljavanja svoje snage. Na okupiranim teritorijama sprovode najveću samovolju, pa ipak su cenjeni i niko se ne usuđuje da prigovara.

⁶ Vidi dok. br. 42 i 47.

⁷ Odnosi se na naređenje Više komande oruž. snaga Albanije br. 8262 od 15. jula 1941. Redakcija ga ne objavljuje jer je ono već objavljeno u III tomu, knj. 4, na str. 392 (dok. br. 149).

Delovati pravično ali s *najvećom strogošću* — to je potrebno u ovom momentu ako ne želimo da dovedemo u pitanje budućnost.

U vezi sa ovim, pozvao sam jutros u 10 časova na sastanak u moju komandu dva viša komandanta vazduhoplovstva i mornarice Albanije, komandanta XIV armijskog korpusa, komandanta divizije „Pusterija“, mog načelnika štaba, načelnika Operativnog odeljenja, načelnika Obaveštajnog odeljenja potpukovnika Madernija, načelnika štaba divizije „Taro“, generala višeg komandanta Kr. karabinijera, višeg komandanta Kr. finansijske straže, komandanta pozadine, kao i generala Gabrielija⁸ iz Glavnog namjesništva — da bi im izložio direktive o operacijama za ugušivanje ustanka i čišćenje u Crnoj Gori.

U cilju jedinstva akcije, rukovođenje samom akcijom poverio sam generalu Mentastiju,⁹ komandantu XIV armijskog korpusa, davši mu puna vojna ovlašćenja na teritoriji Crne Gore.

Molim tu Višu komandu da razmotri mogućnost da se generalu Mentastiju poveri i civilna vlast na teritoriji Kotora do završetka operacija i da se na njegovo privremeno raspolaganje stavi i divizija „Marke“ radi sprovođenja kontrole nad područjem preko granice Crne Gore prema Hrvatskoj.¹⁰

Dva bataljona divizije „Taro“, koji će se iskrcati jedan u Kotoru a drugi u Baru (s komandom puka, vратиće se diviziji u toku njene repatrijacije čim ih zamene druge jedinice koje će odrediti general Mentasti.¹¹

Da bi se raspolagalo rezervom za eventualno hitno dejstvo u Crnoj Gori, naredio sam da se divizija „Kačatori dele Alpi“, koja se odranije nalazi u Librazhdju,¹² prebaci u sadašnje bivake divizije „Pusterija“ u rejonu Petrela¹³ na moje raspolaganje (divizija „Pusterija“ u prvoj fazi dejstvuje u Crnoj Gori).

⁸ Luigi (Luidi) Gabrielli

⁹ Luigi (Luidi) Mentasti

¹⁰ Prema zabelešci Vrhovne komande od 21. jula 1941, Viša komanda oruž. snaga Albanije je odustala od zahteva da se civilna vlast u provinciji Kotor preda generalu Mentastiju, „jer se u međuvremenu situacija u toj zoni razbistrila“, i da div. „Marke“ pređe pod njegovu komandu, „pošto je Komanda 2. armije već odlučila da pomenuta divizija obavezno udovoljava zahtevima komandi združenih jedinica, dislociranih u Crnoj Gori prilikom izvođenja operacija koje su u toku“ (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/714).

¹¹ Pomenuti bataljoni su zadržani, zajedno s celom divizijom „Taro“, radi ugušivanja ustanka u Crnoj Gori (vidi dok. br. 56).

¹² i ¹⁸ Mesta u Albaniji.

Teritorija Crne Gore je veoma surova i teška. Ako se gerila pravovremeno ne uguši, mogla bi prouzrokovati velike neugodnosti, naročito ako bi bila podržana s teritorije stare Srbije i iz Hrvatske.

Nameće se radikalno rešavanje problema kako bi se jednom zasvagda uspostavio mir i kako bi se sređivanjem crnogorskog pitanja sredilo i pitanje Kosova u odnosu na moguću infiltraciju Srba.

General Mentasti, komandant XIV armijskog korpusa, staložen je i razborit oficir koji pruža puno poverenje za uspeh akcije; njemu sam doslovno ponovio jutrošnje telefonske instrukcije Vaše ekscelencije u vezi sa stavom kojim se treba rukovoditi u Crnoj Gori.¹⁴

Komandant, armijski general
(Alesandro Pircio Biroli)
A. Pircio Biroli

¹⁴ U svom dnevniku general Ugo Kavaleiro piše da je 15. jula generalu P. Biroliju telefonirao sledeće: „Uputi gore jednu diviziju, ali ne „Juliju“. Uputi celu div. „Taro“. Treba preduzeti mere da se [postojeca] situacija odmah pročisti. Ako je potrebno, uzmi div. „Pusterija“. Nije problem samo u tome što situacija nije mirna. Problem je da se odmah i potpuno tome učini kraj“. Vidi Ugo Cavallero: Comando supremo—diario 1940—1943 del Capo di S. M. G. (u daljem tekstu: Comando supremo), Cappelli editore, Bologna, 1948 (str. 116—117).

BR. 49
PREGLED DISLOKACIJE I KOMANDNOG KADRA KOMANDE I JEDINICA
11. ARMIJSKOG KORPUSA 15. JULA 1941. GODINE¹

VOJNOISTORIJSKOM DNEVNIKU OD 15. JULA 1941 XX

Prilog br. 10.

*DETALJAN PRIKAZ SITUACIJE JEDINICA ARM. KORPUSA
 NA DAN 15. JULA 1941/XVIII*

KOMANDA XI. ARMIJSKOG KORPUSA

Komande i jedinice	Dislokacija	Taktička poteinjenost	Komandant
Komanda 11. A. K.	Planina	K-da 2. armije	General korpusa Mario Roboti [Robotjti]
Štab A. K.	Pl pitna	K-da XI.A.K.	Generalštabni pukovnik Anibale Gaio [Gaj]lo
Komanda artiljerije	Logatec		Puk. Bruno Martini
Komanda inženjer.	Legatee		Puk. Alberto' Notari
Transportna uprava	Planina		Kap. E. Pupini [Puppini]
Sanitetska uprava	Ratoek		Potp. F. Kola [Cola]
Intendantska uprava	Raikiek		Potp. I. Ranjo [Ragno]
Veterinarska uprava	Planina		Potp. C. Milanezi [Milanesi]
Uprava administrativne službe	Raikök		Major C. De Biase [Biase]
Glavni stan ²	Planina		Major C. Biragi [Biraghi]

PES. DIVIZIJA „GRANATIERI DI SARDENJA“

ORGANSKI SASTAV

<i>Komanda divizije</i> <i>1. granadirski vuk</i>	Ljubljana Ljubljana	XI.A.K. K-da divizije	Div. gener. Tadeo Orlando [Taddeo]
--	------------------------	--------------------------	------------------------------------

— komanda	Ljubljana		Puk. P. L. Dal Negro
— Minobacačka četa 81	Ljubljana		Kap. V. Lukarela [Lucarella]
— Prateća bater. 65/17	Ljubljana		Kap. Lace [Lazzé]
— Pukovska komandna četa	Ljubljana		Kap. Bargone
— 1. bataljon	Ljubljana	r	Major Ripa di Meana
— 1. četa	Ljubljana	e	Kap. Takari [Taccari]
— 2. četa	Ljubljana	n	Poruč. Gancia [Ganzia]
— 3. četa	Ljubljana	a	Poruč. D'Andela [Angelo]
— 4. četa	Ljubljana	d	Kap. Čakone [Zaccone]
— Komandna četa	Ljubljana	i	Kap. Čezarini [Cesarini]
II bataljon	Ljubljana	r	Po'tp. S. Sefcvi [Sequi]
— 5. četa	Ljubljana	%	Kap. Ruka [Rucca]
— 6. četa	Ljubljana		Paruč. Mankuzo [Mancuso]
— 7. četa	Ljubljana		Kap. Nardii
— 8. četa	Ljubljana	P	Kap. Lo Monako [Monaco]
— komandna četa	Ljubljana	u	Kap. Oltiolina
III bataljon	Ljubljana	k	Major Rombati [Combatti]
— 9. četa	Ljubljana		Kap. Gasparoti [Gasparotti]
— 10. četa	Ljubljana		Kap. Gaeta
— 11. četa	Ljubljana		Kap. Bastianini
— 12. četa	Ljubljana		Kap. Gardulo [Gargiulo]
— komandna četa	Ljubljana		Poruč. Adorni
2. <i>grenadirski puk</i>			
— komanda	Kočevje	R-da diviz.	Puk. E. Silvestri
— Minobacačka četa	Kočevje		Kap. P. Andreoti [Andreatta]
— Pukovska komandna četa	Kočevje	2. grenadirski puk	Poruč. i.g.s. ³ L. Biancardi [Biancardi]
— prateća baterija 65/17	Kočevje		Kap. G. Pioike [Picciche]
— 1. bataljon	Ritmica		Potpuk. F. Karinjani [Carignani]
— 1. četa	RSbnica		Poruč. C. Rosta [Costa]
— 2. četa	Ribnica		Poruč. F. Spineli [Spinelli]
— 3. četa	Ritmica		Poruč. M. Piiko [Pico]
— 4. četa	Ribnica		Kap. A. De Dardo [Giorgio]
— komandna četa	Ribnica		Poruč. N. Bordali [Borgioli]
— 2. bataljon	Kočevjfe		Potp. M. Di Piero [Di Pierre]
— 5. četa	Ročevjle		Kap. R. Bifano
— 6. četa	Kočevje		Poruč. G. Fini
— 7. četa	Kočevjje		Kap. R. Pera
— 8. četa	Koeevjle		Poruč. E. Amodei
— komandna četa	Kočevjte	2. grenadirski puk	Poruč. M. Bardine!ji [Bardinelli]
III bataljon	Salka Vas		Potpuk. B. Polverozzi [Polverosi]
— 9. četa	Salka Vas		Poruč. M. Bruza [Brusa]
— 10. četa	Salka Vas		Kap. E. Masei [Massei]
— 11. četa	Šalka Vas		Poruč. E. Picamiljo [Pizzamiglio]
— 12. četa	Šalka Vas		Kap. G. Vitale
— komandna četa	Salka Vas		Kap. A. Ulise [Ulisse]
55. <i>legija crnih košulja</i>		— k-da diviz.	
— komanda	Ljubljana	55. legija cr. košulja	Primo seniore ⁴ G. Maska [Mosca]
— 55. bat. cr. koš.	Dabrova		C. M. ⁵ G. Fakini [Facchini]
— komanda	Ježiica		C. M. G. Pedraci [Pedrazzi]
— 1 četa: komanda	Kleče		C. M. G. Pitini [Pittini]
I vod	Južno Št. Vid		Cent. ⁸ U. Mukulja [Mucuglia]
II vod	Dabrova		Cent. R. Palermi
— 2. četa	Dobrova		C.M. A. Duriavig [Duriavigh]
— 3. četa	Brezovica		C.M. D. Del Fabro [Del Fabbro]
I vod	Log		Primo seniore L. Kalestani [Calestani]
II vod			Cent. U. Boki [Bocchi]
80. bataljon			C. M. G. Boki [Bocchi]
— komanda	Hiorjbl		C.M. P. Kavatore [Cavatore]
— 1. četa: komanda	Polfiov		C.M. B. Armani
I vod: 1. desetina	Gradec		C.M. E. Mazeroli [Mazeroli]
2. desetina	ZJalog		C.M. U. Anjoli [Agnoli]
II vod: 1. desetina	RavTtik		C.M. E. Berzaneti [Bersanetti]
2. desetina	Po'lhov		
— 2. četa: komanda	Gradec		
I vod	S'v. Lovrenc		
II vod	Horjul.		
— 3. četa	Suhi Dol		
	Smrečje		
	Horjul •		

182. mitr. četa: komanda I vod	Šujica Ravmilk Toško Čelo— Dolnice	55. legija ornih košulja	Cent. A. Zanomi [Zannoni] C.M. G. Batistini [Battistini]
II vod	Belica—Belo— Osredek		C.M. A. Bizerni [Biserni]
III vod	Šujica		C.M. G. Pironi
13. art. puk. G. S. ⁷		k-da divizije	
— komanda	Ljubljana		Puk. G. Boljone [Boglione]
— I divizion	Ljubljana	13. art. puik	Major N. Markini [Marchini]
— 1. baterija	Ljubljana		Kap. M. Fontana Arnaldi
— 2. baterija	Ljubljana		Poruč. A. Frankavila [Francavilla]
— 3. baterija	Ljubljana		Poruč. P. Buoi [Bucci]
— I R.M.V. ⁸	Ljubljana		Kap. A. Lamberti Bokoni [Bocconi]
— II divizion.	Ljubljana		Potpuk. V. Poncani [Ponzani]
— 4. baterija	Ljubljana		Poruč. R. Gitoni [Chittoni]
— 5. baterija	Ljubljana		Kap. E. De Moiri
— 6. baterija	Ljubljana		Poruč. R. Vilorezi [Villoresi]
— III divizion	Ljubljana		Potpuk. P. Munjai [Mugnai]
— 7. baterija	Ljubljana		Kap. P. Bosini [Bassini]
— 8. baterija	Ljubljana		Kap. A. Licioli [Lizioli]
— 9. baterija	Ljubljana		Poruč. F. Fabiano
— III R.M.V.	Ljubljana		Kap. M. Zanardeli [Zanardelli]
— IV divizion	Ljubljana		Major C. Lofard
— 10. baterija	Ljubljana		Poruč. i.g.s. E. Kanone [Cannone]
— 11. baterija	Ljubljana		Poruč. G. Tedeski [Tedeschi]
— 12. baterija	Ljubljana		Kap. N. Alberteli [Albertelli]
— IV R.M.V.	Ljubljana		Poruč. G. Bordini [Giorgini]
— 13. p.a. baterija	Lovran		Kap. L. Borgo
XXI minobacački bat. 81	Studenc	k-da divizije	Major Lambardi di S. Miniato Luidi [Luigi]
— komandna četa	Studenc	XXI mino- bacački bat. 81	Kap. M. Borleogi [Borelghi]
— 1. četa	Studenc		Poruč. A. Masa [Massa]
— 2. četa	Studenc		Poruč. M. Tezi [Tesi]
— 3. četa	Studenc		Poruč. C. Pudu [Puddu]
121. četa oruđa 47/32	Ljubljana	K-da divizije	Kap. G. Ripoli
— komandni vod	Ljubljana	121. četa topova 47/32	Poruč. P. Imperiali
— I vod	Ljubljana		Poruč. C. Kaprara [Caprara]
— II vod	Ljubljana		Poruč. M. D' Arpino
— III vod	Ljubljana		Poruč. A. Kiokarelo [Chioccarello]
— IV vod	Ljubljana		Poruč. I. Đufre [Giuffrè]
Komanda inžinjerije	Ljubljana	k-da divizije	Major G. Onesti
— 54. pionirska četa	Ljubljana		Kap. G. Kaprari [Caprari]
— 21. mešovita četa t.r.t.	Ljubljana	k-da inžinjerije	Kap. A. Amigo
— 26. foto-elektr. sekc.	Ljubljana		Pporuč. R. Rende
Sanitetska odeljenje	Ljubljana	k-da divizije	Ppuk. E. Dubiozi [Dubbiosi]
— 1. sanit. sekcija	Ritmica		Major M. Papanjo [Papagno]
— 21. hirurška grupa	Ljubljana	sanitersko odeljenje	Kap. G. Gasparo [Gasparro]
— 85. poljska bolnica	Ljubljana		Kap. R. Papi
— 86. poljska bolnica	Kločevje		Major B. Beluči [Belucci]
— 87. poljska bolnica	Ljubljana		Kap. G. Amalfi
— 88. poljska bolnica	Loigatec		Kap. K. Antonioli
Intendantsko odeljenje	Ljubljana	K-da divizije	Major V. Donarnaria [Donnamaria]
— 18. pekarska desetina sa 1/2 desetine	u Kočevje		Poruč. B. Mazini [Masini]
i 10 ljudi	u Fatra	Intendantsteio odeljenje	
— 15. sekcija za snabdevanje sa 1. grupom	u Kodeljevo		Kap. G. Buonano [Buonanno]
	u Ribnica		
	u Kočevije		
Veterinarsko odeljenje	Ljubljana	k-da divizije	Major G. Minerva
POJAČANJE			
III brdski bat. cr. koš.		55. legija	
— komanda	Grosuplje		Primio seniore A. Languasko [Languasco]

— Izviđački vod	Grosuplje		
— komandni vod	Grosuplje		
— 1. četa: komandni vod	Lipoiglav		
— 1 vod	Podjipoglav	3.	Cent. E. Kapelin [Cappellini]
sa odsekom	Raaori	brd.	
stražar. mesto	Ipavec	bat.	
— 1. vod	Polica	cr.	C.P. R. Pedadi [Pedaggi]
sa odsekom	Bleč Vrh	ka-	
— 2. četa	Grosuplje	šu-	Cent. A. Bordano [Giordano]
— 3. četa	Višnja Gora	ljia	C.P. E. Barale
sa odsekom	Žalna		
» »	Leskiovec		
	Sela		
<i>IV brdski bat. cr. koš.</i>	Morava	k^da diviz.	Primio seniore I. Ingaramo
— Izviđački vod	Vas		C.M. R. Roano [Rasano]
— 1. četa	Bosljiva Lokia	• 4.	Cent. A. Morikse [Morixe]
sa 1 vodom	u Mertioviči	brd.	C.M. L. Gueriero [Guerriero]
— 2. četa	Fara	bat.	Cent. I. Franča [Francia]
sa 1 vodom	u Pirče	or.	C.M. G. Graso [Grassano]
— 3. četa	Osilnica	ko-	Cent. V. Kroče [Croce]
— mitraljeska četa	Kuzej	šulja	Cent. P. Bjanko [Bianco]
38. <i>brdski bat. cr. koš</i>		55. leg. cr.]	Cent, i.g.s. L. Kastino [Castirio]
— komanda	Dev. Marija		
	v Polju (Sokolski dom)		
— komandni vod	Vevče	38.	C.M. G. Saluga [Scialuga]
— izviđački vod	Vevče	brd.	C.M. A. Benjadentro [Begnadentro]
— 1. četa	Sostro	bat.	Cent. G. B. Sakero [Sacchero]
— 2. četa	Vevče	cr.	Cent. G. Dalmastro
sa 1 vodom	u Zalog	koš.	C.M. F. DAlessandro [DAlessandro]
— 3. četa	Dev. Marija v		C.M. C. Traverso
	Polju		
sa 1 vodom	u Šmairtno		C.M. E. Sarcanini [Sarzanini]
— 4. četa	Dev. Marija v Polju		Cent. K. Romaneii [C. Romanelli]

XI mitr. bat. arm. korp.

- komanda
- 1. četa
- 2. četa

Velike Lašče
želj. stanica
Vel. Lašče

K-da divizije
XI. mitr. bat.
arm. kompasa

Major F. Bisanti [Bissanti]
Kap. F. Basani [Bassani]

Por. F. Tedeski [Tedeschi]
Kap. R. Poci [Pozzi]
Kap. G. Admini

221. T.M. bataljon

- komanda
- 1. četa: — 1 vod
- 2. četa
- 3. četa
- 4. četa: — 1 vod

Vič
Viič
Borovnica
Zalog
Vrhnika

K-da divizije
221. T.M. bat.

Ppuk, I. Moskela [Moschella]
Kap. A. Manji [Magni]
Kap. G. Marcari [Marzari]
Kap. P. Bergoncini [Bergonzini]
Kap. U. Bisenti [Bissenti]

239. T.M. bataljon

- komanda
- 1. četa:
sa 3. vodom
- 2. četa
sa 3. vodom
- 3. četa
- 4. četa

Ribnioa
Skofljica
Mlačevio
Cesta—Vi dem
V. Poljane
Ribnioa
Ribnica
Kočevijte
Vrhnika

K-da divizije
239. T.M. bataljon

Major A. Duze [Duse]
Kap. F. Flauto
Por. G. Napoli
Kap. R. Deo [Dehò]
Ppor. A. Rajmondi [Raimondi]
Kap. F. S. Filograsso
Kap. G. Dardenio [Dargenio]
Por. R. Vinadio
Kap. F. Savarino

42. odeljenje komore
XI. nastavni bataljon

K-da divizije
K-da divizije

PESADIJSKA DIVIZIJA „IZONCO“ [IZONZO]

Komanda divizije

Novo Mesto

XI arm. korpus

Div. general
Romero Kom. Federiko [Federico]

23. peš. puk

- Komanda
- 1. bataljon
- 2.

Črnoledj
Metlika
Semilč

K-da divizije
23. peš. puk

Puk. G. Karpitela [Càrpitelja]
Major N. Bruni
Ppuk. A. Alfieri

— 3. bataljon	Örnornelj
— prateća baterija	
24. <i>peš. puk</i>	Novo Mesto
Komanda	Šmarjeta
— 1. bataljon	Št. Jernej
— 2. bataljon	Novo Mästo
— 3.	
— prateća baterija	
98. <i>legija cr. koš.</i>	
— Komanda	Trebnje
— 98. bat. cr. koš.	
— 98. mitr. četa	
— 117. bat. cr. koš.	Mokronog
6. <i>art. puk peš. divizije</i>	
— Komanda	Novo Mesto
— I. divizion	Novo Mesto
— II	Vavta Vas
— III	Novo Mesto
— baterija 20 mm	
XIV bat. minobacača	St. Vid
14. četa topova 47/32	Novo Mesto
40. zanatska četa	
14. četa tel. rad. tel.	
30 odelj. reflektora	
Glavni stan	
115. sanit. odelj.	
29. provijantska kol.	
POJAČANJE	
CXI mitr. bat.	Vilnica
53. poljska bolnica	Crnomelj

	Kap. L. Favaro Por. M. Movia
K-da divizije	Puk. C. Bertaki [Bertacchi]
24. peš. puk	Major A. Leardi „ G. Izola [Isola] M. Komsì Por. A. Pavan
K-da divizije	Göns. F. Burda [Burgio]
98. legija cr. kloš.	I Seniore U. Strine Cent. L. Lelani I Seniore Đelormini [Gelormini]
K-da divizije	Puk. F. Arpaja [Arpaia]
6. art. puk	Major S. D'Alesandro „ N. Possenti Ppuk. A. Pellegrini Por. A. Mei
K-da divizije	Ppuk. M. Berardi
24. peš. puk	Por. E. Mancani [Manzani]
K-da divizije	Por. E. Dübele [Duchelle]
K-da divizije	Por. G. Allemano Por. O. Tomat Kap. G. Lucente [Lucente] Kap. S. Stefanini Kap. V. Bruni
K-da divizije	Ppuk. G. Farina Kap. F. Terci [Terzi]

54. poljska bolnica
14. hirurško odjeljenje
38. odelj. komore

Novo Mesto

Sv. Vid"

GRANIČNA STRAŽA XI

K-da gran. str. XI A.K.
K-da 21. sektora

Udine

Tolmin

— XXI/a podsektor
— uporište Misoni
— „ Borački Klanac
— odeljenje u

Bovec

Mojstrovka

Bovački Klanac

Na Logu

— XXI/b podsektor
— uporište Bernardinis
— uporište Anđeli
— uporište Picco

Polubinj

M. Bo'gatin

Kum

Bača pri Modreji

— XXI/c podsektor
uporište bez naziva
uporište Bardin

Podbrdo

Mozic

Petrovo Brdo

Porezen

49. divizion gran. str.

Polubinj

300. baterija 100/17

Tolrnilnka

301. baterija 100/17

Staoigor

302. baterija 100/17

Javor—Krikov

51. divizion gran. str.

Podbrdo

303. baterija 100/17

Kup

304. „ 100/17

Ugorje

305. „ 100/17

Kum

60. divizion gran. str.

Na Logu

Kap. L. De Faveri
Por. R. Rencuti [Renzutti]
Por. P. Pederdini

ARMIJSKOG KORPUSA

XI Arm, korpus drain, str. XI A.K.	Brig. gen. C. Danioni Puk. L. Mazini [Masini]
XXI sdktor XXI/a podsektor	Major I. Đanandeli [Giannangeli] Por. A. Pujela [Puiella] Por. B. Cerbini [Zerbini]
XXI sektor XXI/b podsektor	Maj. S. V. Perbellini Por. B. Ballista St. vodnik M. Kaprio [Caprio] Ppor. Miftar Ksinddli [Xhindoli]
XXI sektor XXI/c podsektor	Maj. L. Picokari [Pizzocari] Ppor. G. Maturo Por. P. Gonela [Gonnella] Por. S. Rigoni
XXI sektor	Ppuk. E. Gaio [Gallo]
49. divizion XXI stikator	Kap. L. Trapani Por. A. Bartolomeo Por. C. Blazik [Blas,ich] Ppuk. F. Sangvineti [Sanguineti]
51. divizioin XXI sektor	Por. F. Ferara Por. A. Gotardi Por. A. Desi [Dessi] Kap. C. Korubolo [Corubolo]

— 89. baterija 75/27 — 315. baterija 100/17 — 324. baterija 75/27	Ozebnik MojstroMka k. 955 Kroitica	60. divizion	Por. S. Somalja [Somaglia] Por. S. Braveti Por. F. Cani [Zani]
— 21. mešovito odeljenje inženjerije — 21. spec. autovod — 525. mitr. četa p.t. — 526. mitr. četa p.t.	Poljubinj Poliubinj Kneža kod Tolmina	XXI sektor	Kap. L. Riči [Ricci] Ppor. T. Ripoli Kap. L. Gobeti Kap. F. Piantini
<i>Komanda XXII sektora</i> — XXII/a podsektor •— uporište Di Centa — XXII/b podsektor	Idrija Cerkno Raskršće Zelin Idrija	Gran. str. XI A.K. XXII sektor XXII/a podsek- tor XXII sektor	Ppuk. A. Borgati Kap. F. Brenventi Por. E. Alesi [Alessi] Kap. G. Belakoza [Bellacosa]
— uporište Bevilacqua — uporište Cudrig — uporište Pellizzari	Dolina Kanomlje Dolina Nikove Podertija	XXII/b podsek- tor	Por. A. Krimi [Crimi] Ppor. A. Facio [Fazio] Por. A. Reitano
— XXII/c podsektor — uporište Slataper — uporište Monti — uporište Trombi	Crni Vrh Griže sa ljudstvom detaširanim Rovte Mala Gora sa ljud- stvom detaširanim u Praprotno Brdo Mrzili Log sa ljud- stvom detaširanim u Cesite	XXII sektor XXII/c podsek- tor	Major O. Mantoani Kap. A. Saki [Sacchi] Por. R. Geci [Ghezzi] Por. A. Fikara [Ficarra]
50. divizion gran. str. — 87. baterija 75/27	Idrija Jelenek	XXII sektor	Ppuk. A. Kjasarini [Chiassarmi] Kap. A. Pavolini
88. baterija 75/27	Jelenek sa ljudstvom detaširanim u Planinu na Trata	50. divizion	Kap. G. Dala Vekja [Dalla Vecchia]
— 56. divizion gran. str. — 124. baterija 152/25 — 161. baterija 149/35 — 152. baterija 149/35	Idrija Jelenek Jelenek Jelenek sa ljudstvom detaširanim u Planinu na Trata	XXII sektor 56. divizion	Ppuk. A. Borgatti [Borgatti] Kap. M. Sera [Serra] Kap. U. Mora [Morra] Kap. M. Buzoni [Busoni]
22. mešovita inž. jed. 22. specijalni autovod. 552. mitr. četa p.t. 633. mitr. četa p.t. 646. mitr. četa p.t.	Idrija Idrija Cerkno Cerkno Cerkno	XXII sektor	Kap. A. Pelo'zi [Pelosi] Por. M. Krespi [Crespi] Kap. G. Del Pra [Del Prà] Kap. A. Koidea [Coidea] Kap. E. Tabaneli
<i>Komanda XXIII sektora</i> — XXIII/a podsektor — uporište Amadio	Laze KaJee V. Romano	Gran. straža XI A.K. XXIII sektor XXIII/a podsektor	Puk. Nono Bucio [Buzio] Ppuk. M. Gafuri [Gaffuri] Por. T. Timperanca [Timperanza]
— uporište Vellei — uporište Montanari	Mesarjev Vrh Podkraj—Far- mance sa ljudstvom detaširanim u Raskovec—Kalski Vrh—Kalce	XXIII/a podsektor	Por. E. Vila [Villa] Por. C. Bimbi

— XXIII/b podsektor grupa uporišta „Planina“ uporište Giuriati uporište Bechi uporište Papa	Rakek Postojna Grmača pilana spomenik	XXIII sektor	Ppuk. G. Skarperia Major U. Bilja [Biglia] Por. L. Fratiči [Fratticci] Por. A. Leonarduci [Leonarduzzi] Ppor. B. Koštantini [Constantini]
uporište Raggi—Brunner uporište Boschetti	Maini—Unec Slivce sa ljudstvom detaširanim u Rakek—Laze— Jakovica—Ivanje Selo — Cerknica —Doilenja Vas— Begunje—Kožljek	XXIII/b podsektor	Ppor. A. Kazale [Casale] Ppor. G. Tedeski [Tedeschi]
Grupa upor „Cascino“ uporište bez naziva	Stranje Brdo Hruševje	XXIII/b podisektor	Kap. A. Dueli [Duelli] Por. G. Perego Por. G. Rumi Ppor. S. Graso [Grasso] Ppor. G. Markeze [Marchese] Ppor. P. Nigri
” ” ” ” ” ”	• Orehek Varti		
sa ljudstvom detaširanim u Rakek—Laze—Jakovica—Ivanje Selo—Cerknica—Dolenje Vas — Begunje—Kožljek.			
23. mešovita inž. jed. 23. spec. autovod 553. mitr. četa p.t. 554. mitr. četa p.t.	Positajna Postojna Vilpava	XXIII sektor	Kap. Q. Poci [Pozzi] Ppor. S. Marandi Kap. R. Vento Kap. S. Toiregrosa [Torregrossa]
<i>K-da 17. art. grupe gran. str.</i> — 62. divizion gr. str. — 310. baterija 100/17	Cerkno Martinjak Sev.-ist. od Lovišče	K-da gran. str. 17. art. grupa 62. divizion	Puk. A. Simoneti Major A. Sarti Kap. F. Frančeskoni [Francesconi]
— 311. baterija 100/17 ljudstvom detaširanim u Martinjak	Putarska kućica sa		Kap. A. Mondino
— 62. divizion gran. str. (bis)	Grahoivo	17. art. grupa	Kap. F. Rosi [Rossi] (privremeni)
— 125. baterija 124/45 — 156. baterija 152/45*	sev. od Kruščica sev. od Kruščica	62. biis divizion	Kap. A. Pivoti [Pivotti]
— 65. divizion gran. str.	Begunje	17. art. grupa	Major I. Kompanjo [Compagno]
— 86. baterija 75/27 — 190. baterija 149/12 — 174. baterija 210/8 sa ljudstvom detaširanim u Begunje	Golobičevce Ceroivica Počivalnik	65. divizion	Kap. G. Antoni Kap. L. Kometi [Cornetti] Kap. G. Toreano [Torreano]
— 66- divizion gran. str. — 320. baterija 100/17 — 321. baterija 100/17 sa ljudstvom detaširanim u Begunje	Begunje Lipovdca Petričev hrib	17. art. grupa	Kap. F. Romeo (privremeni) Kap. D. Pučinelii [Puccinelli] Kap. F. Romieo
<i>Komanda CX mitr. bat p. t.</i> 527. mitr. četa p.t. 528.	Casa	XXIII sektor CX mitr. bat. p. t.	Major G. Bomibonato Kap. A. Brankato [Brancato] „ S. Mirmina „ C. Rosi [Rossi] R. Bonanis
529. 530.	Banditi		

ARTILJERIJA ARMIJSKOG KORPUSA

<i>Komanda artiljerije XI arm. korp.</i>	Logatec	K-da XI arm. korpusa	Privremeni komandant Puk. Bruno Martini
11. specijalist, jedinica Sa ljudstvom detaširanim u Grahovo—Zirovnica.	Višnjta Gora	Art. XI A.K.	Major F. Rampola [Rampolla]

<i>K-da 11. art. grupe A.K.</i>	Vrbnika
— LI divizion 105/32	Vrbnika
— LII divizion 105/32	Grosuplje
— LIII divizion 105/32	Notranje Gorice
— CXVII divizion 149/13	Šmarje
<i>K-da 9. art. grupe gran. str.</i>	D. Logatec
— 52. divizion 149/12	Razpolje kod Idrije
— 58. divizion 149/35	D. Loigatec
— 61. divizion 100/17	Crni Vrh
— 64. divizion 100/17	Crni Vrh

INŽENJERIJA XI

FORMACIJSKI SASTAV

<i>K-da inženjerije XI A.K.</i>	Logatec
— K-da VII zanatskog bat.	
1. zanatska četa	Rovte
2. zanatska četa	Celste
3. zanatska četa	Ljubljana
— 79. četa telegrafista	Studenec-Ig
— 85. četa telegrafista	Vič (Ljubljana)
— 107. četa radiotelegrafista	Vič (Ljubljana)
— 80. odelj. reflektora	Vič (Ljubljana)
— 11. pokretna radionica	Udine
— 11. pokretni golubarnik	
POJAČANJE	
— K-da VI minerskog bat.	Stari Trg
14. minerska četa	Prezid
15. minerska četa	Stari Trg
— K-da VIII minerskog bat.	Rakek
17. minerska četa	Grahovo
18. minerska četa	Laze
— K-da IV. bat. žične žel.	Skofljica

Art. XI A.K. Puk. G. Maj
Major E. Kosta [Costa]

11. art. grupa
arm. korpusa Major A. Fraska [Frasca]
Ppuk. G. Kavaloti [Cavallotti]
Ppuk. V. Franci [Franci]

Art. XI arm. korp. Puk. F. De Karoli [Caroli]
Pu'k. L. Salvati

Ppuk. R. Di Vuolo
Ppuk. A. Molika [Mollica]
Ppuk. L. Leskai [Lescai]

ARMIJSKOQ KORPUSA

K-da XI arm. kor. Puk. A. Notari
inžinjerija XI A.K. Kap. G. Feroreli [Feroreli]
VII zanatski bat. Kap. G. Filipelo [Filipello]
Kap. L. Sardi
Por. G. Mombeli

inžinjerija XI A.K. Por. A. Zanferari [Zanferrari]
Kap. G. Mitoni [Mittoni]
Por. D. Cifala [Cifala]
Ppor. P. Jakomino [Iacomino]
Kap. U. Bertanjoni [Bertagnoni]
Vodnik C. Ro'zi [Rosi]

VI minerski bat. Major P. Morfini
Por. T. Kuzino [Cusino]
» A. Beiodi [Bellogi]

inžinjerija XI A.K. » Major G. Rosi [Rossi]
VIII minerski bat. Kap. U. Landriani
» » Kap. C. Fabricio [Fabrizio]

inžinjerija XI A.K. Major A. Tinti

7. četa žične žel.	Škofljica	IV bat. žične žel.	Kap. L. Bereta
8. četa žične žel.		IV bat. žične žel.	Kap. G. Grigul
— K-da X. radne grupe	Steri" Trg	inženjerija XI A.K.	Ppuk. V. Arando-Ruic [Arangio-Ruiz]
37. radna četa	Pudbb	X radna grupa	Kap. N. Friteli [Frittelli]
39. radna četa	Prezid	" " "	Kap. A. Benedeti
41. radna četa	Grapa	" " "	Kap. L. Sebastiani
58. radna četa	Prezid	" " "	Kap. C. Baldi
— K-da XIV radne grupe	Rakek	inženjerija XI A.K.	Major P. Čama [Zama]
78. radna četa	Martinjak	XIV radna grupa	Kap. R. Vančini [Vancini]
104. radna četa	Logatec		Kap. S. Pele [Pelle]
110. radna četa	Cerknica	" " "	Kap. G. Bertacoi [Bertazzoli]
112. radna četa	Bezuljak	" " "	Kap. M. Lado
— 44. pionirska četa	Podpeč		Por. A. Mei

XI PIONIRSKI BATALJON

<i>Komanda</i>	Velike Blöke	K-da XI A.K.	Major G. Lo Jakono [Iacono]
— 1. četa		pionirski bat.	Por. P. Katalano [Catalano]
— 2. četa			Por. M. Pitoni [Pitoni]
— 3. četa		" "	Port. A. Kazertano [Casertano]
— 4. četa		" "	Por. F. Saketo [Sacchetto]
vod. komande bat.		" "	Ppor. R. De Sanktis [Sanctis]

SLUŽBE ARMIJSKOG KORPUSA

SANITET	Vrhničca (Verd)	K-da XI A.K.	Kap. U. Gasparo [Gasparro]
— 91. sanitetsko odelj.	Ljubljana	K-da XI A.K.	Kap. N. Bučigrosi [Buccigrossi]
— 5. odelj. za dezinfekciju	Ljubljana	" "	Ppor. E. Kuliati [Culiat]
— 11. zubna ambulanta	Ljubljana	" "	Por. D. Zaneti [Zanetti]
— 15. radiološka amb.			
INTENDANTURA	Rakfek	" " "	Ppuk. I. Rainjo [Ragno]
— Intendantska uprava			

— 81. provijantsika kolona	Vič	K-da XI A.K.	Kap. S. Di Leo
— odelj. 81. prav. kolone	Vrhnika	5 5 ft	Ppor. A. Kasteleti [Castelletti]
VETERINARSKA SLUŽBA	Škofljica	» 5 π	Ppor. I. Miceli [Miceli]
— 111. stočna bolnica	Tomišelj	K- la XI A.K.	Kap. G. Berardi
— 115. „	Slovenska Vas (Kočevje)	5 5 π	Kap. S. Sandreani

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg, br. 12/1—1, k. 447.

² U originalu: Quartier generale

³ i. g. s. — incarico grado superiore (na položaju višeg čina)

⁴ Čin fašističke milicije koji odgovara činu potpukovnika kopnene vojske.

⁵ C. M. — Capo manipolo (kapo manipolo), čin fašističke milicije koji odgovara činu poručnika kopnene vojske.

⁸ Centurione (centurione) — čin fašističke milicije koji odgovara činu kapetana kopnene vojske.

⁷ G. S. — Granatieri di Sardegna (Granatieri di Sardenja)

⁸ R. M. V. — Reparto munizioni e viveri (Sekcija za popunu municijom i životnim namirnicama).

BR. 50

DEPESA PREFEKTURE U KOTORU OD 15. JULA 1941. GUVENERU DALMACIJE O SITUACIJI U PROVINCIJI I USPOSTAVLJANJU VEZE SA GARNIZONIMA NJEGUSI I BUDVA¹

Gab. 310

Kotor, 15. jula 1941/XIX

Poverljivi telegram putem avionskog kurira

Guverneru Dalmacije

Zadar

Dopuna mome broju 302 Novosti u 24 č. — Protivurečne vesti sa raznih strana o namerama ustanika.² Garnizoni u provinciji nisu još upleteni. Najstrožija budnost i sve mere predostrožnosti su preduzete. Nekoliko topovskih hitaca sa torpiljerke „Kadore" [Cadore] iz luke Kotor za uznemiravanje ustanika u brdovitim predelima koje su označili garnizoni. I u zoni Herceg-Novih večeras po koji hitac iz mitraljeza, čini se takođe u cilju uznemiravanja. Za sutra ujutru u 7 sati najavljen je dolazak u kotorsku luku motornog broda sa pojačanjima iz Albanije.³ Sa Njegušima veza je uspostavljena. Četiri tenka i vod finansijskih stražara upućeni danas drumom Kotor — Cetinje nisu dali vesti. Pretpostavio bih da su stigli u Cetinje.⁴ Telefonske veze sa Budvom uspostavljene i situacija poboljšana. Telefonska veza sa Cetinjem još u prekidu. Stanovništvo u provinciji mirno.

Prefekt Skaselati

¹ Kopija originala (pisana na mašini.) u Arhivu VII, reg. br. 8/4—1, k. 551.

² Vidi dok. br. 45.

³ Vidi dok. br. 54 i 59.

⁴ Vidi dok. br. 76.

BR. 73

DEPESA PREFEKTA KOTORA OD 15. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O VOJNO-POLITIČKOJ SITUACIJI I PREDUZETIM MERAMA PROTIV CRNOGORSKIH USTANIKA¹

Gab 296

Telegram posredstvom avionskog kurira

Pouerljivo

Guverneru Dalmacije

Zadar

Veza: moj broj 295. Situacija u 8 sati. Vojni garnizoni izveštavaju da za proteklu noć nema značajnih saopštenja. U glavnom gradu i drugim centrima vlada potpun mir. Nastavlja se akcija hapšenja subverzivnih elemenata. Preduzete energične mere svakako su naterale ustanike, koji vršljaju oko granica provincije na severu od Herceg-Novog, Risna, Kotora i Tivta da bar *privremeno izgube svaku volju za* akcijom u provinciji Kotor. Izvešten sam da je u Murie² između Budve i Bara posada finansijske straže napadnuta od pobunjenika i savladana. Garnizor Bar naredio je upućivanje dveju četa sa motornim jedrenjakom za pojačanje u Murie, ali su pri iskrcavanju iznenada napadnuti od pobunjenika. Naši gubici: šest mrtvih i šest ranjenih. Jutros je počela i sada je u toku naša akcija protiv ovog predela. Akcija u pravcu Njeguši sa četiri lađa tenka i bataljonom finansijske straže otpočela je u 5 sati.³ Nemamo vesti o uspehu.

Prefekt Skaselati

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 4/4—1, k. 551..

² Mesto Murie nije nađeno na karti 1 :100.000. Verovatno se odnosi na s. Murici, (G. i D.). Trinaestog jula savladane su finansijske straže u Mišićima, Buljarici i Rijeci Reževića, i verovatno je reč o napadu na jedno od *ovih mesta* (*l'idi* „NOB u Crnoj Gori 1941—1945“, str. 40—47).

³ Opširnije o toj akciji vidi dok. br. 67.

BR. 143

BELESKA OPERATIVNOG ODELJENJA VRHOVNE KOMANDE OD 16. JULA 1941. O SITUACIJI NA PODRUČJU KOTORA I CRNE GORE¹

Br. 5421(65)²

VRHOVNA KOMANDA

Operativno odeljenje — Istočno ratište 16. jul 1941—XIX

Situacija u 12 časova na području Kotora i Crne Gore

— Kolona sastavljena od II bataljona granične straže i delova crnih košulja savladala je prepreku Rijeka³ na pravcu Podgorica—Cetinje i dostigla raskrsnicu na k. 277 (zapadno od Rijeke).⁴

Gubici nisu utvrđeni ali su, izgleda, osetni.⁵

— Na obalskom pravcu, pokušaj da se lakim tenkovima iz Budve stigne u Petrovac nije uspeo zbog porušenog puta kod Katun (severozapadno od Petrovca).

Ukupni gubici na ovome pravcu su sledeći: poginuli 2 oficira i 13 vojnika, ranjeni 1 oficir i 48 vojnika, nestali 1 oficir i 2 vojnika.

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/928—929.

² Dopisano mastilom. Ispod broja 65 dopisana je mastilom još jedna nečitka reč.

³ U originalu: „sbarramento Rieka“.

⁴ i ⁵ Prema telefonskom izveštaju Pircija Birolija od 16. jula 1941 (u 9 časova) Vrhovnoj komandi, „kolona od dva bataljona, jednog crnih košulja i jednog granične straže, pod komandom seniora Rofija [Roffi], zauzela je Rijeku [Crnojevića], ali se morala zaustaviti kod jedne raskrsnice, nekoliko kilometara ispred nje, zbog porušenog puta“ (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/728). Međutim, kolonu su u rejonu s. Koščela (odnosno Vukmirovića) još prethodnog dana (15. jula) napali iz zasede gerilski odredi iz G. Ceklina i Ljubotinja i, posle osmočasovne borbe, potpuno je razbili. Neprijatelj je imao oko 70 mrtvih, 110 ranjenih i oko 290 zarobljenih vojnika i oficira; zaplenjeno je: 48 mitraljeza i p. mitraljeza, veliki broj pušaka, 4 topa, 6 minobacača i razne druge ratne opreme. Vidi dok. br. 53; tom III, knj. 4, dok. br. 150 (napomena redakcije br. 1); članak B. Jankovića, A. Pejovića, I. Koštica „Ustanak i borbe u Ceklinu u julu 1941. godine“, Istorijski zapisi, br. 4—6/1951, str. 140—142; Batrić Jovanović, Crna Gora u NOR i socijalističkoj revoluciji, I knj., Vojno delo, Beograd, 1960 (u daljem tekstu: Crna Gora u NOR i soc. revoluciji-I), str. 95—99. i 116—121.

Prema izveštaju Komande kr. karabinijera 14. armijskog korpusa od 18. jula 1941, ustanici su oslobodili 1 potporučnika i 91 vojnika iz 2. bataljona granične straže, „koji su u noći 14/15. jula upali u zasedu na putu Podgorica—Cetinje“ (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/900).

— Na pravcu Kotor—Cetinje, 40 pripadnika finansijske straže, na motornim vozilima, sa delovima lakih tenkova, iz Kotora, posle žestoke borbe, savladali su otpor ustanika i stigli u Cetinje.⁶

Gubici: poginulo 5, ranjeno 10, nestalo 6.

— U Kotoru prividan mir.

— Otpočelo je transportovanje divizije „Pusterija“ na motornim vozilima:

u 6 časova krenula je komanda divizije;

u 8 časova krenuli su bataljoni „Bolcano“ [Bolzano], „Kadore“ [Cadore] i jedan divizion alpinske artiljerije;

u 9,30 časova krenuo je bataljon „Feltre“;

u toku dana za njima će krenuti 400 mazgi.

Predviđa se da će se u toku sutrašnjeg dana cela divizija koncentrisati na području Podgorice.

G.

BR. 53

IZVESTAJ KOMANDE KR. KARABINIJERA 14. ARMIJSKOG KORPUSA OD 16. JULA 1941. O DOGAĐAJIMA U CRNOJ GORI OD 13. DO 16. JULA 1941. GODINE¹

Br. 5421(61) Op./Istok²

[dva parafa]

PROMEMORIJA ZA DUCEA

19. jul 1941—XIX

Komanda Kr. karabinijera XIV armijskog korpusa, svojim dopisom od 16. ovog meseca, izveštava:

„Od 13. ovog meseca u celoj Crnoj Gori i provinciji Kotor počeo je ustanak, na komunističkoj osnovi.

Na dan 15. o.m. Viša komanda oružanih snaga Albanije je rukovođenje operacijama za ugušivanje ustanka poverila komandantu XIV armijskog korpusa, koji se istog dana iz Tira-

⁶ Vidi dok. br. 76.

¹ Snimak prepisa dokumenta (izvršenog 19. jula 1941. u Vrhovnoj komandi kao „promemorija za Dučea“) u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/921—923.

^E Dopisano mastilom.

ne premestio u Skadar. Pored toga, naredila je da se divizija „Pusterija“ s jednom grupom konjičkog puka „Guide“ odmah prebaci u Podgoricu i da se dva bataljona divizije „Taro“ prebace pomorskim putem u Kotor i Bar radi učešća u pomenutim operacijama.³

Ukrcavanje radi povratka divizije „Taro“ u domovinu obustavljeno je. Situacija se od 13. o.m. sve više pogoršava. Primitiven izveštaji iz raznih garnizona su nepotpuni i ne omogućavaju tačno sagledavanje situacije, koja je sada veoma teška.

Na osnovu dosad primitljenih podataka saznaje se da su ustanici u početku iznenadili slabije granične karaule, uspeli da se domognu oružja i motornih vozila i da su kao taoce uzeli preživeli vojnike; zatim su napali slabije garnizone i kolone za snabdevanje. Sada su ustanici zagospodarili mnogim naseljenim centrima i velikim područjima, presekli sve telefonske veze, i dobro su naoružani puškomitraljezima i s nekoliko artiljerijskih oruđa.

Naše jedinice upućene za pojačanje približavaju se područjima koja su zauzeli ustanici, kako bi započele operacije za ugušivanje ustanka.

U nastavku izveštavam o najvažnijim podacima koje sam primio preko radija od raznih odvojenih garnizona u Crnoj Gori.

14. jula 1941.

Na obalskom području jedan poručnik finansijske straže sa 15 ljudi preduzeo je izviđanje iz Bara i prodro do Buljarice. Savladavši vatrom prvu ustaničku prepreku, stigao je u Buljaricu, gde je u kasarni našao samo jednog teško ranjenog pripadnika finansijske straže.⁴ Kad je ovog stražara postavio na jednu karetu radi prebacivanja u Petrovac, ponovo ga je napala jedna banda od 150 ustanika, pa je bio primoran da preduzme povlačenje i, ostavivši ranjenog stražara i još tri vojnika, u toku noći se vratio u Bar. Iz svih sela kroz koja je prošao nestali su muškarci sposobni za oružje, očigledno je da su se pridružili ustanicima, kojih na ovom području treba da bude oko 4.000.

Na dan 13. o.m. dva finansijska stražara detašmana u Platici, koja su krenula u Virpazar radi nabavke životnih namirnica, ustanici su zarobili; naknadno je jedan od njih uspeo da pobjegne i stigne u Podgoricu. Izjavio je da ustanak ima isključivo komunistički karakter.

³ Vidi dok. br. 48.

⁴ Napad na finansijsku postaju u Buljarici izvršio je, 13. jula, Buljarički gerilski odred (Arhiv VII, stenografske beleške lg—6; Crna Gora u NOR i soc. revoluciji — I, str. 101).

15. jula 1941.

Svi važniji centri na području istočno od Rike⁵ [Ricca] bili su zahvaćeni ustankom.

Jedan bataljon granične straže koji je krenuo u Cetinje napadnut je kod mesta Vukmirovići. Jednu četu legionara, koja je kao pojačanje upućena da pomogne ovom bataljonu, zaustavile su jake ustaničke grupe u tesnacu Basa i zadale joj teške gubitke.⁶ Zatvorivši pravac kod Basa ustanici su odrekli kolonu Roki [Rocchi]. Stalno se pojačavao broj ustanika (oko 1000 u ovom rejonu), naoružanih puškomitraljezima i s nekoliko minobacača, koji su zaposeli prolaz kod Basa i dominantne visove oko Rike.⁷

Zapažena su dejstva ustanika na putu Podgorica—Danilovgrad, gde je u toku jutra napadnut jedan kamion, sa pratnjom, koji se vraćao u Nikšić.⁸

Posle podne jednu grupu od 43 naša zarobljenika (karabinijera, pripadnika finansijske straže i policije, i pešaka) ustanici su pustili na slobodu kod naše stanice Kokoti.⁹

Od garnizona Danilovgrad primljen je izveštaj da se jake bande, naoružane mitraljezima, nalaze duž puta Danilovgrad—Podgorica, da su putne i telefonske veze prekinute,¹⁰ da su tri kamiona s municijom i životnim namirnicama, koja su bila upućena u Podgoricu, napadnuta kod raskrsnice istočno od Spuža i da su nestali i pratnja i oficiri.

Od garnizona Bar je primljen izveštaj da je u toku jutra na putu Bar—Mišići otvorena jaka puščana vatra na jedan laki kamion, da je kamion napustilo 14 vojnika koji su se u njemu nalazili i da su se povukli. Osim toga, oko 5000 ustanika nastojalo je da severno od Risna stupi u dodir sa ustanicima iz Kotora radi preduzimanja napada na ovaj grad.

Od garnizona Cetinje primljen je izveštaj da je jedan, kapetan sa 4 laka i 2 teška kamiona stigao u Kotor posle jakog

⁵ i ⁷ Verovatno: Rijeka Crnojevića.

⁶ Vidi dok. br. 52.

⁸ Napad na kamion izvršio je Veljebrdski gerilski odred (Arhiv VII, stenografske beleške — la-23).

⁹ U telefonskom izveštaju Pircija Birolija od 17. jula 1941. Vrhovnoj komandi navodi se da su „43 oslobođena vojnika izjavila da se prva dva dana dobro postupalo" sa njima i da su ih „ustanici pustili na slobodu, pošto je, ponestalo hrane" (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356—726).

¹⁰ U toku noći 14/15. jula Veljebrdski gerilski odred je kod Veljeg Brda prekinuo telegrafsko-telefonske linije i postavio kamene prepreke na putu (V. Todorović, Podgorski srez u trinaestojulskom ustanku, Vojno delo, Beograd, 1954, str. 50—52).

okršaja sa ustanicima, kao i da su pripadnici finansijske straže koji su dolazili iz Kotora napadnuti kod raskrsnice Čekanje i da su nastavili put pretrpevši gubitke (4 poginula i 8 ranjenih)¹¹

16. jula 1941.

Iz Virpazara je u Skadar motornom barkom stiglo 46 naših zarobljenika koje su ustanici pustili na slobodu (među njima je bilo nekoliko ranjenika). Oni su došli u pratnji jednog našeg oficira i dva podoficira koji su, na osnovu sporazuma s Komitetom nacionalnog oslobođenja Crne Gore, morali da se u Virpazar vrate istog dana i istim prevoznim sredstvom, pod pretnjom da će u protivnom biti ubijeni 4 oficira, 2 podoficira i jedan vojnik koji su u toj opštini ostali u rukama ustanika.¹²

Izviđanjem iz vazduha u toku jutra primećeno je sledeće: požar u mestu Celobrdo; zatvoren put pomoću drvenih stabala u rejonu Uglješić, i nekoliko zapaljenih kuća u rejonu Veljeg Brda; u rejonu Danilovgrada naše jedinice nisu istakle platna za vezu, uprkos zahtevu aviona pomoću dima.

Ustanici su napali garnizone finansijske straže u rejonu Mišića.¹³ U Petrovcu je odbijen pokušaj iskrcavanja naših pešadijskih jedinica koje su na dva motorna jedrenjaka doplovile iz Bara; jedinice su imale 12 mrtvih i 13 ranjenih.

¹¹ Vidi dok. br. 76.

¹² Batrić Jovanović (n. d., str. 92) piše da je komandant mesta u Viru, po instrukciji Mesnog komiteta KPJ, uputio „jedan brodić u Skadar sa pismom, italijanskoj komandi" i da se brodić sutradan vratio sa hranom i sanitetskim materijalom za zarobljene italijanske vojnike.

¹³ Prema Batriću Jovanoviću (str. 89—90), napad na finansijsku stražu u Mišićima izvršio je Mišićko-durmanski gerilski odred u zoru 13. jula.

BR. 73

DEPESA PREFEKTA KOTORA OD 16. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O SIRENJU USTANKA U CRNOJ GORI I PRISPELIM POJAČANJIMA IZ ALBANIJE¹

Br. 347 Gab.

Kotor, 16. jula 1941/XIX

Nešifrovan prepis poverljivog šifrovanog telegrama koji je dostavljen posredstvom Komande vojnog mornaričkog sektora u Titvu

Hitno — Ekselencija guverner Dalmacije

Zadar

21.30 čas. Iz verodostojnih prijava i primljenih vesti o teškim incidentima u našim garnizonima i od isturenih patrola mora se zaključiti da se crnogorski ustanak proširio sa agresivnim namerama i tendencijom širenja. Smatram potrebnim da se garnizoni u Boki kotorskoj primerno pojačaju i da se trupe po mogućnosti najhitnije upute u blizinu crnogorske granice. Izgleda da se ustanici iz predela zapadno od Nikšića koncentrišu u mestu Grahovu kod Risna sa mogućnošću dolaska u Crnić i Risan drumom Gruda — Herceg-Novi. Radi znanja izveštavam da će se bataljon pojačanja, koji je stigao danas od Više komande Albanije, upotrebiti noćas za uspostavljanje veze sa Cetinjem.² Istovetan izveštaj dostavio sam šefu Štaba 6. armijskog korpusa.

Prefekt Skaselati

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 12/4—1, k. 551.

² Sledećeg dana iskrcano je u Kotoru još oko 2000 vojnika (vidi dok. br. 59).

BR. 149

IZVEŠTAJ VISOKOG KOMESARA ZA CRNU GORU OD 17. JULA 1941. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA U RIMU O SAZIVANJU I RADU KVISLINŠKE USTAVOTVORNE SKUPŠTINE I O REVOLUCIONARNOM POKRETU U CRNOJ GORI¹

Visoki komesarijat
za Crnu Goru
Br. 2627/340

Cetinje, 17. juli 1941—XIX

Predmet: Ustavotvorna skupština i revolucionarni pokreti

Kr. ministarstvu spoljnih poslova

Rim

U atmosferi nesigurnosti i nezadovoljstva opisanoj u mom telegramu br. 2187/160 od 5. jula,² Ustavotvorna skupština³ je bila sazvana za subotu 12. tek.

Pošto granice nisu bile određene, brzo se raširio glas da su Albanci u Plavu i Gusinju obnarodovali da je konačna: sudbina tih srezova rešena iako o tome do sada nikada nije bilo diskusije (moj telegram br. 395 od 9. jula),⁴ zatim razočaranje mnogih što princu Mihailu nije ponuđen presto, sve je to u danima koji su prethodili Skupštini izazvalo veliku uznemirenost.

Jedan od najautoritativnijih članova Saveta,⁵ dr Petar Plamenac, dao je ostavku na dan 5-og i izjavio je da nije u stanju da svoju odgovornost veže za jedan akt posle koga bi Crna Gora izašla nepravedno osakaćena, povređena u svojim tradicijama, u nemogućnosti da živi svojim životom. Razjašnjenja i insistiranje nisu koristili. I pored uveravanja u svoju lojalnost i oda-

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 4 3, k. 740.

^{2, 4, 8} Redakcija ne raspolaže tim dokumentom.

³ Ustavotvorna skupština, sazvana za 12. jul 1941, bila je jedan od pokušaja italijanskog okupatora da se prikaže kao „oslobodilac” Crne Gore.

⁵ Reč je o Savjetodavnom vijeću Crnogoraca koje je formirao Matcolini svojom Naredbom "br. 13 od 11. maja 1941, a čije je članove imenovao 18. maja. Savjet je imao šest članova koji su pripadali federalistima (bivši opunomoćeni ministar Jovo- Popović, bivši ministar crnogorski dr Sekula Drljević, bivši ministar inostranih poslova Kraljevine Crne Gore Petar Plamenac, bivši ministar Mihailo Ivanović, advokat Dušan Vučinić i prota Simo Martinović). Vidi Arhiv VII, reg. br. 1/1—49, k. 739.

nost Italiji i dinastiji, dr Plamenac je uporno ostao pri svojoj odluci.

Ostali članovi Saveta ostali su na svojim mestima ali su mi otvoreno rekli da se nalaze u nezgodnoj situaciji s obzirom na teritorijalnu nesigurnost.

Pošto je prethodno primio instrukcije od civilnih delegata, veliki deo predstavnika je na dan 11-og došao u Cetinje. Pošto su neki od njih odbili poziv, bili su blagovremeno smenjeni. Za 11-ti je bila sazvana preliminarna skupština. Hteo sam po svaku cenu da izbegnem mogućnost diskusije za vreme svečanog čina koji je obavljen sutradan, te sam naredio da članovi Saveta ilustruju predstavnicima značaj Skupštine i da im prethodno izlože njen redovan razvoj. Kao što se moglo predvideti, nastale su rasprave. Diskusije su bile vrlo žive tako da je na kraju sastanka zatražena moja intervencija. Bilo mi je lako da oborim argumente koje su neki izneli u vezi sa rešenjem problema šefa države, ali ne i one koji su se odnosili na granice.

Nedostajali su delegati iz Plava i Gusinja i Cajniča, zatim iz Sandžaka, koji je još pod okupacijom Nemaca i Hrvata. Ali na kraju sam uspeo da ubedim ogromnu većinu delegata.

12-og rad u skupštini odvijao se pravilno, izjava je bila usvojena aklamacijom.⁶ Dok su u sali stari Crnogorci, pozvani od strane delegata, znali da nađu pravu meru oduševljenja koje se zatim ponovilo za vreme zakuske koju je priredio predsednik opštine i za vreme prijema u mojoj rezidenciji, stanovništvo gotovo uopšte nije uzelo učešća.

Sledećeg dana su izbila prva komešanja. Dok su ona u punom razvoju nije moguće tačno odrediti poreklo i ciljeve.

Moj utisak, a i drugi ga dele, da ova komešanja imaju komunističku pozadinu i da se vrše po ranije utvrđenom planu. Ali isto tako izgleda izvesno da su u okviru ustanka pokrenuti i nacionalistički faktori s kojima su organizatori sigurno računali da bi oko sebe prikupili što veći broj pristalica.

Na razloge nerazpoloženja, na koje sam prethodno ukazao, nadovezuju se i oni koji se ništa manje nisu osetili a koje je izazvao prizor više hiljada izbeglica sateranih ovamo sa svih strana, zatim vesti o divljaštvima počinjenim nad njima, ubeđenje da ništa nije bilo učinjeno za sprečavanje takvog ishoda i za kažnjavanje tih nedela, da je vrlo malo učinjeno za priznavanje prava žrtvama i da se ono do sada svodi na reči i obećanja.

⁶ Reč je o deklaraciji „Crnogorskog sabora“ kojom je „progllašena suverena i nezavisna država Crna Gora“ (vidi tom III, knj. 4, dok. br. 147).

Kada budem raspolagao tačnijim podacima, moći ću da donesem potpuniji sud.⁷

Komunističke struje nasleđene iz stare Jugoslavije probudile su se poslednjeg meseca: prvi simptomi su se pokazali u širenju letaka na italijanskom jeziku i posle objave rata Rusiji. Ne treba zaboraviti da ovde ne postoji pravi organ policije i da su moji učestali zahtevi za raspolaganje najpre jednom grupom cenzora a zatim istražnim agentima poznavacima lokalnog jezika ostali neispunjeni usled praktične nemogućnosti raspolaganja pogodnim elementima.

Mojim izveštajem br. 1198/109 od 16. juna⁸ tražio sam povećanje broja Kr. karabinijera i da se ovde koncentrišu jedinice divizije „Mesina“ dislocirane u provinciji Kotor. Prilikom moje nedavne posete Rimu izložio sam te zahteve — po ovlašćenju Eksel. ministra — generalu komandantu Armije i načelniku Glavnog generalštaba vojske, a u Generalnoj direkciji policije uporno sam tražio makar i ograničen broj funkcionera i agenata. Dok je ovaj drugi zahtev imao više negativan nego nezvestan ishod, od Ekselencije Kavalera i od generala Gambelija⁹ sam dobio precizna uveravanja. Naređenja su bila stvarno izdata, ali događaji su naišli pre no što je naređeno izvršenje.

Pošto su izbili prvi pokreti i dok su im se vojne vlasti u okviru svoje nadležnosti suprotstavljale sredstvima sa kojima su mogle raspolagati, brinuo sam se o održavanju javnog poretka i izdao sam naredbe koje ovde prilažem u prepisu.¹⁰

Pošto su prekinute veze sa ostalim delom zemlje i kako je Cetinje ostalo praktično izolovano, one su mogle biti izvršene samo u glavnom gradu. Do sada je ovdašnje civilno stanovništvo bilo mirno i to zahvaljujući opreznom nadzoru koji je naredio i vršio, u saglasnosti sa mnom i sa komandantom divizije, potpukovnik Gandini, koji je nedavno preuzeo komandu bataljona Kr. karab.

Telegramima br. 420, 424, 427, 428, 430, 434, 436, 437, 442 izveštavao sam to Ministarstvo o razvoju događaja.¹¹

Na dan 15-og odredila je Viša komanda oruž. snaga Albanije, naredbom koju prilažem u prepisu, širok plan ugušivanja.¹²

& %

⁷ Vidi dok. br.

⁹ Remo Gambeli (Gambelli), komandant Kraljev, karabinijera.

¹⁰ Redakcija ne raspolaže prepisom tih naredbi. Verovatno je reč o naredbama koje Macolini pominje u svom izveštaju od kraja jula 1941 (vidi dok. br.

¹¹ Redakcija ne raspolaže tim telegramima.

¹² Vidi tom III, knj. 4, dok. br. 149.

Dok pišem upravo je peti dan ustanka a može se reći i opsade glavnog grada. Koliko mi je poznato, usamljena žarišta su planula i u zonama Nikšić i Danilovgrad.

Poveravam ovaj prvi kratak izveštaj jednom vojnom avionu a upućujem ga Komandi grada u Tirani radi brzog odašiljanja u Rim.

Želeo bih da dobijem telegrafsku potvrdu prijema.

Najzad hoću da istaknem u svakom pogledu pohvalno držanje svih mojih saradnika.

Macolini,¹³ s.r.

¹³ Serafino Mazzolini, opunomoćeni ministar, tada na dužnosti visokog komesara za Crnu Goru.

BK. 56

DIREKTIVA VISE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE OD 17. JULA 1941. KOMANDANTU 14. ARMIJSKOG KORPUSA ZA UPOTREBU I DEJSTVO JEDINICA U CRNOJ GORI¹

Vrhovna komanda
Operat. odeljenje — Istočno ratište
Br. 20915 Op. protok.
Primljeno: 20. jula 1941—XIX

Br. 5423(24). Op./Istok²

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE

Štabno odeljenje — Operativni odsek

Br. 8461 Op. protok.

V P 22/A, 17. jul 1941—XIX

Predmet: Pešad. divizija „Kačatori dele Alpi [„Cacciatori delle Alpi"] — Načelne direktive za upotrebu jedinica u Crnoj Gori.

EKSELENCIJI GENERALU MENTASTIJU

— komandantu XIV armijskog korpusa —

i, radi znanja:

VRHOVNOJ KOMANDI

VISOKOM POVERENIKU CRNE GORE

Odlučio sam da Vam, radi ugušivanja komunističkog ustanka u Crnoj Gori, stavim na raspolaganje takođe i diviziju „Kačatori dele Alpi", koja je bila određena za povratak u domovinu.

U tom cilju narediću da se divizija počev od sutra, 18. o.m., preveze automobilima iz Preenjesa u Podgoricu.³

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/711—712.

² Dopisano mastilom.

³ Vidi Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/713. *

Pošto bude deblokirano Cetinje,⁴ što predstavlja operaciju najveće hitnosti, predviđam načelno da se jedinicama pod vašom komandom, radi akcije čišćenja,⁵ dodele sledeći sektori:

a) *Pešad. diviziji „Mesina“:*

— garnizon glavnog grada i okolina, koncentrišući se (uz jednovremeno ukidanje manjih garnizona) tako da sa tog područja može dejstvovati ka periferiji u cilju čišćenja i pružanja pomoći periferijskim kolonama;

b) *Pešad. diviziji „Taro“:*

— (centar u Kotoru): radi čišćenja i posedanja obalskih pravaca Bar—Budva—Kotor, Kotor—Herceg Novi—Gruda i unutrašnjeg pravca Kotor—Risan—Grahovo—Nikšić;

c) *II alpinskoj grupi „Vale“:*

— (centar u Virpazaru): radi čišćenja i posedanja područja Rijeka—Virpazar—Bar.

U Baru će, posle završenog čišćenja na ovom pravcu, smeniti jedinice divizije „Taro“, koje će se pridružiti glavnini divizije.

d) *Alpinskoj diviziji „Pusterija“ :*

— (baza u Danilovgradu): radi čišćenja i posedanja pravca Podgorica—Nikšić i iz Nikšića prema Goranskom i Žabljaku.⁶

e) *diviziji „Kačatori dele Alpi“:*

— (baza u Podgorici): radi čišćenja i posedanja pravca Podgorica—Vilac—Kolašin—Bijelo Polje.⁷

f) *I alpinskoj grupi „Vale“:*

— (jedan deo odranije dislociran na Kosovu): radi veze između divizije „Kačatori dele Alpi“ i pešad. divizije „Pulje“ „[Puglie]“ na području Andrijevića—Berane.

g) *I konjičkoj grupi „Guide“:*

— radi čišćenja i posedanja kotline Podgorice.

⁶ i ⁷ U kratkoj zabeleški Op. odeljenja Vrhovne komande od 21. jula 1941. u vezi s ovom direktivom Pircija Birolija navodi se da je ona „delimično već izmenjena, jer se pokazalo da div. „Kačatori“ dejstvuje prema Danilovgradu umesto prema Kolašinu, a „Pusterija“ prema Virpazaru umesto na pravcu Danilovgrad—Nikšić“ i da je akciju deblokiranja Cetinja već izvršila div. „Pusterija“ (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/709—710).

⁵ Prema telefonskom izveštaju Pircija Birolija od 17. jula 1941 (u 8,20 časova) Vrhovnoj komandi, „sistematske operacije“, naročito duž pravca Rijeka—Virpazar i Skadar—dužina jezera, moći će da započnu sutra [18. VII]“. Vidi Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/726.

COMANDO SUPERIORE FORZE ARMATE ALBANIA
UFFICIO

N. *3401* prot. 13-14-1941-111X

Risposta al foglio N. *del*

OGGETTO. *Relazione sulla situazione delle forze armate albanesi...*

La situazione delle forze armate albanesi...

Le forze armate albanesi sono...

operazioni...

COMANDO SUPERIORE
OPERAZIONI - SECCO ORIENTALE
20 LUGLIO

Fotokopija prve stranice dokumenta br. 56

" W

h) *Grupi „Skenderbeg“:*

— (baza u Ulcinju): radi posjedanja granične linije Albanija—Crna Gora, između mora i Skadarskog jezera, ne prelazeći demarkacionu liniju sa Crnom Gorom.

i) *Jedinice granične straže:* koncentrisane u Skadru, u rezervi.

Molim da s vremena na vreme budem obavješten o merama koje budu preduzete u vezi sa izloženim direktivama, koje nastoje da zadrže netaknutu organsku i disciplinsku povezanost s divizijama.

Komandant, armijski general
(Alesandro Pircio Biroli)
A. Pircio Biroli

BR. 57

DEPESA PREFEKTA KOTORA OD 17. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O SITUACIJI U CRNOJ GORI¹

Kab. 349

Telegram putem avionskog kurira

Poverljivo

Guverner Dalmacije

Zadar

Noć je protekla mirno. Saznajem da je garnizon u Nikšiću ispalio oko dvesto topovskih granata na otkrivene ustaničke grupe, odmah streljao nekoliko ustanika i uspostavio mir. Oseća se potreba za odlučnom akcijom koja bi se povelala odmah sa primernim sredstvima a da bi se konačno i temeljno suzbili neredi koje izazivaju prevratničke grupe na čitavoj teritoriji Crne Gore.

Cini se da naš 17. armijski korpus² nadire odlučno prema Crnoj Gori kako bi uništio ustanike. Naši garnizoni ne smeju zaboraviti na sprečavanje da se elementi, potiskivani nadiranjem naših snaga sa severa, upute prema Boki kotorskoj.

Prefekt Skaselati

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 13/4—1, k. 551.

² Ugušivanje ustanka u Crnoj Gori povereno je 14. a ne 17. armijskom korpusu (vidi tom III, knj. 4, dok. br. 149).

BR. 58

DEPEŠA PREFEKTA KOTORA OD 17. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O UPUTSTVIMA ZA HAPŠENJE ČLANOVA PORODICA USTANIKA¹

Kab. 365²

Kotor 17. juli 1941 — XIX

Telegram putem avionskog kurira

GUVERNERU DALMACIJE

Zadar

Od vrlo poverljivih, pouzdanih obaveštajaca dobio sam spisak lica iz Kotora koja pripadaju oružanim bandama i koja dejstvuju sa ustanicima a odsutna su od kuće od prošle subote. Organima javne bezbednosti izdao sam sledeća uputstva: smešta uhapsiti sve članove porodica i koncentrisati ljude na brodskoji se još nalazi u pristaništu, a žene i decu poslati u koloniju opštine Prčanj, u blizini Kotora.³ Naredio sam da se ta kolonija odmah prilagodi za upotrebu. Cim hapšenja budu izvršena stupiće u dejstvo obaveštajci na taj način što će stupiti u dodir sa ustanicima garantujući im život ako se predaju u roku od 24 sata i polože oružje i ako navedu imena i mesto prikupljanja ustanika. Po isteku roka verovatno će u toku noći, da bi ustanici koji se nalaze u blizini mogli videti, biti uništeno

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 16/1—1, k. 550. Depeša slične sadržine upućena je i Ministarstvu unutrašnjih poslova u Rimu (vidi Arhiv VII, reg. br. 41/3—1, k. 551).

² Broj delovodnog protokola kabineta prefekta Kotora.

³ Iz depeša prefekture Kotora upućenih guverneru Dalmacije i Ministarstvu unutrašnjih poslova u Rimu 19, 20, 22, 23. i 28. jula, 28. i 30. avgusta 1941. vidi se da je od 13. do 22. jula uhapšeno 150 lica „sumnjivih kao komunističke pristalice“. Ovi zatvorenici upućeni su 22/23. jula 1941. brodom „Monroza“ iz Kotora za Drač, „u jedan od unapred pripremljenih logora“. Zatim su uhapšena 192 Jevrejina („muškarci, žene, dečaci i deca“), koji su 27/28. jula brodom „Kumanovo“ takođe internirani za Drač. Kao zatvor za ove internirce upotrebljavani su parobrodi „iz ratnog plena“ „Kralj Aleksandar“ i „Kumanovo“, koji su se nalazili u Katorskom pristaništu (vidi dok. br. 57, 61 i 66; Arhiv VII, reg. br. 10/2—1, k. 551, reg. br. 20/11—1, k. 542). Brod „Kralj Aleksandar“ je korišćen u ove svrhe sve do 3. septembra 1941, kada je, po naređenju Ministarstva mornarice, predan mornarici u Tivtu. Iz depeše prefekture Kotora od 28. avgusta 1941. guverneru Dalmacije vidi se da se na tome brodu, toga dana, nalazilo „26 dobrovoljnih talaca, 16 talaca srodnika ustanika koji se skrivaju, 8 lica koja su zadržana i za koja se očekuje odluka“, dok su se u „tamnicama Kotora nalazila 64 zatvorenika“. Istom depešom javljeno je „da će možda biti pritvoreno još stotinak lica“ (vidi Arhiv VII, reg. br. 20/11—1, k. 542).

vatrom nekoliko kuća najodgovornijih.⁴ Patrola karabinijera već je izvršila čišćenje zone u blizini okuke na putu Kotor — Cetinje i uhapsila četiri lica od onih za koja mi je obavještajac javio da su sumnjiva. U toku je strogo saslušanje i trebalo bi specijalnim naređenjem omogućiti neposredno izvršenje kazne nad onima kod kojih mesni specijalni sud utvrdi ozbiljnu krivicu. Energičnom i blagovremenom primenom odgovarajućih mera izbegli bi se razni incidenti.⁵ I dalje brižljivo pratim situaciju. Stanovništvo mirno. Najavljeni dolazak divizije „Taro“, radi posedanja provincije, budi veći optimizam jer će ustanak biti ugušen pre no što uspe da zahvati ijednu zonu naše teritorije na kojoj dosada nije došlo ni do kakvog incidenta.

Prefekt Skaselati

⁴ Depešom br. 389 od 18. jula 1941. guverneru Dalmacije, prefekt Kotora izveštava da je zapaljena grupa kuća u zaseoku Skaljari kod Kotora, pripisujući ovo nekolicini Kotorana „ogorčenih zbog ponašanja i svireposti ustanika“ protiv italijanskih trupa. Iako su paljenje ovih kuća organizovale i izvršile italijanske okupacione vlasti (Kvestura i karabinijeri), prefekt Kotora u navedenoj depeši „žali“ što je plamen već sve progutao kada je došao odred vatrogasaca (vidi Arhiv VII, reg. br. 41/3—1 i 20/4—1, k. 551).

⁵ U svom odgovoru na tu depešu (depeša br. 815 od 18. jula 1941) guverner Dalmacije piše da „nije moguće osnivanje Specijalnog suda“ i da će ovlašćenja Vojnog suda biti „praktično identična onima kojim raspolaže Specijalni sud u Italiji“. Istom depešom guverner obavještava da će se uskoro osnovati Vojni sud u Šibeniku i da će „verovatne krivce“, koje treba uhapsiti, predati ovom sudu (vidi Arhiv VII, reg. br. 15/1—1, k. 550).

BR. 73

DEPESA PREFEKTA KOTORA OD 17. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O DOLASKU POJAČANJA RADI UGUŠIVANJA USTANKA U CRNOJ GORI¹

Kab. 367

Kotor, 17. jula 1941/XIX

Telegram putem avionskog kurira

Poverljivo

Guverner Dalmacije

Zadar

24 sata. Situacija u -provinciji mirna. Večeras je iskrcano u Kotoru oko 2000 vojnika pešadije. Nagovešten dolazak i drugih kontingenata u garnizone Boke. Ako se postupi odlučno i bez opasnog milosrđa, situacija će se moći normalizovati u najskorije vreme.²

Prefekt Skaselati

BR. 60

DEPEŠA PREFEKTA KOTORA OD 18. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O RASTROJSTVU I ZBUNJENOSTI GARNIZONA KOTOR I GUBICIMA KOJE SU CRNOGORSKI USTANICI NANELI ITALIJANSKIM SNAGAMA U SUKOBU KOD BRAJIĆA¹

Gab. 383

Kotor, 18. jula 1941/XIX. 19.30 sati.

Ponavljanje telegrama upućenog preko Komande mornarice

Ekselencija Bastianini

Guverner Dalmacije

Zadar

Iz provincije nema značajnijih novosti. Garnizon Kotor je potpuno rastrojen i zbunjen. Sledi izveštaj posredstvom aviona. Crnogorski ustanici i danas su naneli znatne gubitke našim ode-

¹ Original (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 14/4—1 k. 551.

² Vidi dok. br. 83.

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 16/4—1? k. 551.

ljenjima koja su se uputila iz Budve za Cetinje i prinudili ih na povlačenje.² Preko dvadeset poginulih i oko 40 ranjenih, preko sto šezdeset nestalih.³ Izgubljeno 12 kamiona, 14 mitraljeza, dva minobacača i jedan tenk. Pažljivo bdim i stalno saradujem sa jedinom komandom koja uspešno radi, a to je Pomorska komanda, jer situacija s one strane granice može imati neočekivano dejstvo na našoj teritoriji. Podsekretar Potzulu saopštiće sutra pojedinosti prilikom putovanja avionom preko Zadra.

Prefekt Skaselati

² Do sukoba između italijanske kolone i ustanika došlo je u rejonu s. Brajića. Opširnije o tome vidi „NOB u Crnoj Gori 1941—1945“, str. 69.

Prema šifrovanim depešama Pomorske komande Tivat br. 84562 (upućenoj Pomorskoj komandi Albanije u Draču), 87248 i 87588 (upućenim Komandi mornarice) od 18. jula 1941, kolona Pocoli (Bozzoli), ojačana tenkovima, koja je 18. jula pošla iz Budve za Cetinje, stigavši do s. Martinovića, napadnuta je od nadmoćnijih snaga. Kolona je bila prinuđena da se povuče prema Budvi uz teške gubitke: 22 mrtva, 37 ranjenih i 169 nestalih. U operacijama pripreme, nastupanja i zaštite povlačenja bili su angažovani: sekcija hidroaviona (koja je bacila 180 bombi i ispalila 500 mitraljeskih zrna), brod „Basini“ (koji je ispalio 128 granata od 102 mm) i brod „Šolta“ (koji je ispalio 160 granata od 66 mm). U toku noći 18/19. jula „radi eventualnih dejstava i nadzora sa reflektorom“, bili su angažovani brod „Kantore“ („Cantore“) u Kotoru, torpiljarka T. 1 u Risnu i brod „Basini“ u Budvi (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/919, 916 i 917). U depeši Više komande oružanih snaga Albanije br. 8510 od 18. jula (u 17 časova) Vrhovnoj komandi navodi se da div. „Pusterija“ nastavlja pokret prema Cetinju i da je oslobodila okruženo uporište Rijeku Crnojevića (iz kojeg je evakuisano 120 ranjenika), dok se razbijanje motorizovane kolone kod Brajića uopšte ne pominje. Iz tog razloga se u zabelešci Vrhovne komande od 19. jula konstatuje da Pomorska komanda Tivat prenosi neproverene i pesimistične vesti, a general Kavalero je istog dana naredio generalu Guljelmu Spikačiju (Guglielmo Spicacci), načelniku štaba Više k-de or. sn. Albanije, da Pomorskoj komandi Tivat zabrani davanje izveštaja o kopnenim operacijama i da je stavi pod komandu div. „Taro“ (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/914; Comando supremo, str. 117).

³ Sudeći po spiskovima ranjenika primljenih, uveče 18. i 19. jula posle podne, u mornaričku bolnicu Meljine, kod Herceg-Novog, italijansku kolonu su sačinjavali pripadnici 108. bat. crnih košulja, 2. art. puka div. „Mesina“ (verovatno 1. divizion koji je bio dislociran u Boki), 2. grupe lakih tenkova, 6. automoto centra — Cetinje, 190. voda teških topova i motorizovane baterije javne bezbednosti. Iz sastava 108. bat. crnih košulja ranjeno je 28 pripadnika (7 podoficira i 21 vojnik), iz 2. art. puka — 8 (1 oficir, 3 podoficira i 4 vojnika), iz sastava 2. grupe lakih tenkova — 2 (1 podoficir i 1 vojnik), iz 190. voda teških topova 1 vojnik i iz motorizovane baterije javne bezbednosti 1 karabinijer. Ukupno 42. Pošto tih dana nije bilo drugih većih sukoba italijanske vojske sa ustanicima u Crnogorskom primorju, može se zaključiti da su ovi vojnici ranjeni u sukobu kod Brajića (vidi Arhiv VII, reg. br. 18/3—7, k. 551).

BR. 73

DEPEŠA PREFEKTA KOTORA OD 18. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O DOLASKU POJAČANJA, O ZBUNJENOSTI I RASTROJSTVU ITALIJANSKIH VOJNIH KOMANDI, O NAMERAMA USTANIKA I O POTREBI ZA OBRAZOVANJEM JEDINSTVENE KOMANDE ZA ODBRANU BOKE I PREKOG VOJNOG SUDA¹

Kab. 384

Kotor 18. jula 1941/XIX — 20 sati.

*Telegram putem avionskog kurira
Poverljivo*

ZA EKSELENCIJU BASTIANINIJA
GUVERNERA DALMACIJE

Zadar

Moram Vam skrenuti pažnju na očevidnu zbunjenost i rastrojstvo vojnih komandi. Stiglo je oko dve hiljade vojnika a oficiri nisu primili uputstva o zadatku koji treba izvršiti; bez obaveštenja o razmeštaju, bez spreme potrebne za pokrete.² Dešavaju se iste greške koje su bile osnovni uzrok našim bolnim nezgodama u Grčkoj. Kreću na put konvoji neorganizovano formirani. Izbegava se formiranje potpunih odeljenja da bi se dala prednost rulji neorganizovanih odeljenja. Ovo onemogućava korisnu i efikasnu upotrebu ovih odeljenja. Nedostaje jedinstvenost u komandovanju. Oficiri očekuju da dođu viši od njih, da bi izbegli odgovornost, i ne preduzimaju inicijativno ono što je potrebno kad se treba suprotstaviti situaciji. Moji obaveštajci javljaju da se pobunjenici šire i grupišu i nameravaju učiniti najveći napor radi napada dana 20. o.m., ne isključujući i neki veći cilj u Boki kotorskoj. Dozvoljavam sebi da ukažem na sledeće nužnosti da bi se izbegli mogući nenadni zapleti koji zahvataju i teritoriju Boke zbog posledica akcija ustanika koje garnizoni ne budu uspešno i na vreme suzbili. Odmah poveriti jedinstvenom komandantu kopnenu, vazdušnu i pomorsku odbranu Boke. Predlažem kontraadmirala Bobiezija od Mornaričkog sektora Tivat. Hrabra, odlučna i snalažljiva ličnost koja

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 17/4—1, k. 551.

² Reč je o iskrcavanju 207. peš. puka, 164. legije crnih košulja i 48. art. puka divizije „Taro“ (208. peš. puk ove divizije iskrcan je tih dana u Baru). Vidi Arhiv VII, reg. br. 9/4 k. 781; tom III, knj. 4, dok. br. 152.

pruža najbolje jemstvo.³ Odmah na licu mesta obrazovati Vojni sud, kome najhitnije poveriti suđenje licima koja su ma šta skrivila.⁴ Povezivanje odmah putem radija sektora za odbranu u Kotoru sa Glavnom komandom koja dejstvuje u Crnoj Gori i uzajamno obaveštavanje o operativnim planovima kako bi se uskladili naponi i akcije bez raštrkavanja. Molim za posredovanje Vaše Ekselencije da i komande razmeštene u Dubrovniku budu stalno obaveštavane o situaciji.⁵

Prefekt Skaselati

³ U depeši od 20. jula 1941. guverneru Dalmacije prefekt Kotora ponovo podvlači nužnost „da se odbrana granice kod Kotora i komandovanje svim snagama objedini samo u jednoj ličnosti koja mora nužno biti snalažljiva, odlučna i ugledna“. Kao takve ličnosti pominju se: admiral eskadre Tur (Thür), koji je tog jutra uplovio u Kotor sa dve krstarice, admiral Bobiezi (Bobbiesi), komandant mornaričkog sektora Tivat, i general Bedracoli (Pedrazzoli), komandant divizije „Taro“, čiji se dolazak očekivao (vidi Arhiv VII, reg. br. 22/4—1, k. 551).

⁴ Dvadesetog jula 1941. prefekt Kotora je obavestio vojne komande u Kotoru o sledećem poverljivom telegramu primljenom od guvernera Dalmacije: „U sadašnjim izuzetnim prilikama koje su se pojavile na granicama Vaše provincije, a koje bi mogle prouzrokovati i privremeno izolovanje garnizona, može biti umesno podsetiti da komandanti angažovanih trupa mogu svakog časa na mestu gde se nalaze formirati vojne sudove u cilju neposrednog suđenja zločincima protiv kojih se bore“ (vidi Arhiv VII, reg. br. 18/2—1, k. 551).

⁵ U to vreme u Dubrovniku se nalazila Komanda divizije „Marke“ (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/2—123, k. 54).

BK. 62

**TELEGRAM VISOKOG KOMESARA ZA CRNU GORU OD
19. JULA 1941. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA U
RIMU O DEBLOKIRANJU CETINJA I O NOVIM ŽARIŠTIMA
USTANIKA U GI SIN.I U, NIKSICU I ANDRIJEVICI¹**

Telegram

VISOKI KOMESARIJAT
ZA CRNU GORU

MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA

Rim

19. jula 1941.

Noćas je u Cetinje stigao alpski puk dolazeći iz Rijeke.² Puk nije pretrpeo gubitke i ušao je u punoj formaciji posle 20 sati marša preko planina i kolskim putem. Ustanici su se povukli.³ 10 je zarobljeno. Cetinje je, može se reći, deblokirano. Stižu vesti o novim žarištima ustanka u Gusinju, Nikšiću i Andrijevici. General Pircio Biroli, koji se od juče nalazi u Skadru i s kojim održavam vezu, naredio je brzi pokret i u ovu zonu. Molio sam komandanta divizije da izda naređenje trupama da ne pribegavaju odmazdi koja bi mogla pogoditi — kako je već utvrđeno — nenaoružane, nama naklonjene elemente. Smatram celishodnim da naređenja u tom smislu budu potvrđena iz Rima. Predsednik opštine u Cetinju došao je s jednom delegacijom da mi izrazi negodovanje građanstva zbog zločinačkog postupka.⁴

MACOLINI

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 6/3—1, k. 740.

² Reč je o' puku alpinske divizije „Pusterija“ (vidi tom III, knj. 4, dok. br. 149 i 162).

³ Prema oceni tadašnjeg Mesnog komiteta KPJ za srez cetinjski, do povlačenja ustanika ispred kolone alpinske divizije „Pusterija“ došlo je, pored ostalog (slabljenje morala usled italijanskih represalija, rad petokolonaša i nedovoljna organizovanost odreda), i zbog „druge direktive PK“ (o svodenju akcija na gerilske), koja je 18. jula 1941. prenetu ustaničkim odredima duž puta Rvaši — Rijeka Crnojevića — Cetinje (vidi tom III, knj. 1, dok. br. 7 i knj. 4, dok. br. 2).

⁴ O represalijama italijanskih jedinica nad stanovništvom Cetinja vidi tom III, knj. 1, dok. br. 9, knj. 4, dok. br. 150 i 153; dok. br. 66 u ovoj knjizi.

BR. 63

DEPESA PREFEKTA KOTORA OD 19. JULA 1941. MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH POSLOVA U RIMU O HAPŠENJIMA I INTERNIRANJU SUMNJIVIH LICA¹

TELEGRAM

19. VII 1941. — XIX

MINISTARSTVU UNUTRAŠNJIH — JAV. BEZBEDNOST

Pol. Pol.

Rim

Br. 0670 Kab. jav. bezb. povodom policijskih operacija izvršenih zajedno sa vojnim jedinicama protiv crnogorskih ustanika koji vrše pritisak na granice ove provincije, do sada su u nadležnosti centra uhapšena sva lica koja su u ovom momentu naročito opasna zbog komunističke ili antinarodne aktivnosti. Usled pretrpanosti tamnica zatvoreni su u brodu iz ratnog plena koji je ukotvljen izvan ove luke. Guvernerat Dalmacije odobrio je moj predlog za njihovo interniranje, stoga molim da se najhitnije navedu mesta u koja treba da budu upućeni uz istovremeno slanje transportnih sredstava.² Naknadno ću poslati spisak sa generalijama zatvorenika a zatim i kratku napomenu o njihovoj aktivnosti.

PREFEKT SKASELATI

¹ Original (pisan mastilom) u Arhivu VII, reg. br. 42/3—1, k. 551.

² O hapšenjima i interniranju pripadnika i simpatizera NOP-a u Kotoru vidi dok. br. 58.

BR. 73

**NAREDBA GUVERNERA DALMACIJE OD 19. JULA 1941.
O RASPUŠTANJU SVIH DRUŠTAVA I ORGANIZACIJA
KOJE NISU ODELJCI FAŠISTIČKE STRANKE¹**

NAREDBA 19 srpnja 1941—XIX, br. 13.

Raspust društva, tijela te stranačkih nezakonitih organizacija i zabrana osnivanja drugih bića osim takovih zakonito priznatih.

Mi

GIUSEPPE² BASTIANINI

Vitez Velikog Križa Reda Sv. Mauricija i Lazara te Ordena
Italijanske Krune

NAMJESNIK DALMACIJE³

U kreposti podijeljenih Nam punomoći Kr. Odi. dneva
7 lipnja 1941—XIX, br. 453;⁴

NAREĐUJEMO;

Cl. 1

U području anektiranom Kraljevini Kr. Zak. Odi. 18 svibnja 1941—XIX, br. 452[®] sva društva, tijela i stranačni organi, koji nijesu Odjeli Nacionalne Fašističke Stranke, smatrani su nezakonitim te od dana u kojem stupa u snagu ova naredba bivaju bezodvlačno raspušteni i absolutno zabranjena ikakva njihova djelatnost kao i ponovna reorganizacija pod ikakvim oblikom.

Cl. 2

K tome u koliko je ustanovljeno u prednom članku, zabranjeno je, istim danom, promicati, osnivati, organizirati i upravljati u rečenom području, društva, bića, ustanove ili sekcije, kojegod druge naravi, osim zakonito pripoznatih od Fašističke Države.

¹ Naredba (na italijanskom i srpskohrvatskom jeziku) objavljena je u Službenom listu Guvernerata Dalmacije, god. I, br. 2 od 1. avgusta 1941, na str. 2. Jedan primerak tog lista nalazi se u Arhivu VII, reg. br. 1/9—11, k. 542.

² Đuzepe

³ U tekstu na italijanskom jeziku: „Governatore della Dalmazia”.

⁴ Vidi dok. br. 32.

^{5, 6} Vidi dok. br. 22.

Cl. 3

U roku od deset dana iza stupanja u snagu ove naredbe, predsjednici, povjerenici i predstavnici takovih društva, bića, ustanova i njihovih odjela, osnivanje kojih je na temelju čl. 2 zabranjeno, opstojećih u području anektiranom Kraljevini Kr. Zak. Odi. 18 svibnja 1941—XIX, br. 452,« dužni su prijaviti Prefektu osnovno djelo, pravilnik, unutrašnji raspored te imenik i čast članova uprave te podati sasvim jasni i potpuni izvještaj organizacije i djelatnosti istih.

Prefekt ima pravo raspustiti takova društva, bića, ustanove i odjele te narediti zapljenu njihove imovine.

U slučaju priziva proti naredbi Prefekta Namjesnik će odlučiti bezuvjetno i bez prava na ikakvo uredovno ili pravno poboljšanje.

Cl. 4

Osim da djelo ne sačinjava teži prekršaj, tko se okrivi za-
branama ustanovljenim u člancima 1 i 2, te tko zanemaruje
prijavu o kojoj je riječ u čl. 3 ili podade lažnu prijavu, bit će
kažnjen zatvorom od dva mjeseca do dvije godine te globom od
Lira 1.500 do Lira 5.000.

Cl. 5

Ova naredba će biti objelodanjena javnim oglasima te će
stupiti u snagu dne 19 srpnja 1941—XIX.

Iz Namjesničkog Sjedišta
Zara,⁷ dne 19 srpnja 1941—XIX.

⁷ Zadar

BR. 65

IZVEŠTAJ POSLANSTVA FAŠISTIČKE ITALIJE U ZAGREBU OD 19. JULA 1941. MINISTRU SPOLJNIH POSLOVA U RIMU O INCIDENTIMA IZMEĐU ITALIJANSKIH VOJNIKA I ORGANA NDH¹

Kopija

POVERLJIVO

KRALJEVSKO ITALIJANSKO POSLANSTVO U ZAGREBU

Ekspresni telegram br. 768/394 Zagreb, 19. juli 1941—XIX

KRALJEVSKOM MINISTRU SPOLJNIH POSLOVA

Rim

Predmet: Incidenti između italijanskih vojnika i Hrvata.²

U poslednje vreme došlo je do niza manje ili više ozbiljnih incidenata između italijanskih trupa i Hrvata, o kojima sam obavешten kako od strane komande 2. armije, tako i od šefa Vojne misije, koji je primio na sebe zadatak da pregovara sa komandom hrvatskih oružanih snaga o pitanjima koja se odnose na posadnu italijansku armiju u Hrvatskoj.

O veoma ozbiljnom slučaju koji se 13. t.m. desio u Vrbovskom i kojom prilikom je ubijen jedan ustaša a ranjen jedan poručnik fašističke milicije, obavestio sam već to Ministarstvo telegramom br. 329 od 14. t.m.³

Prekjuče, 17. jula, desio se u Bakarcu drugi incident manjeg značaja, ali ipak važan, kojom prilikom je jedan ustaša ispalio puščani metak na italijansku pešadijsku jedinicu koja se vraćala sa obuke i ranio jednog našeg vojnika.

Druga armija i general Oksilija⁴ izvestili su o tome centralnu vojnu vlast, koja je, kako mi izgleda, izdala uputstva da se pojačaju mere nužnog opreza, kako bi se otklonila mogućnost da stvaranje sve neprijateljskijeg raspoloženja dovede do iznenađenja, protiv kojih se moraju odmah preduzimati potrebne mere.

¹ Prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 10/1, k. 73.

² Odnosi se na civilne i vojne organe NDH.

³ Redakcija ne raspolaže tim telegramom

⁴ Antonio Oxilia, general, šef italijanske vojne misije u NDH

Već odavno i u više mahova zainteresovao sam ovu Vladu o činjeničnom stanju koje se stvara, naročito u odnosima između naših vojnika i ustaške milicije, i o potrebi da se preduzmu energične i radikalne mere da bi se izbegli sporovi koji bi mogli dovesti do sve brojnijih i ozbiljnijih incidenata. Najzad sam prekjuche razgovarao o tom pitanju sa samim Poglavnikom.

Prema tvrđenju hrvatskih vlasti, glavni uzroci zategnutosti koja sve više raste jesu:

- blagonaklonost prema Srbima i Jevrejima, o čemu italijanske trupe daju očigledne i neprekidne dokaze;
- krijumčarenje robe, koje je vršeno, kako izgleda, u velikom obimu, korišćenjem vojnih transportnih sredstava.

Takozvana blagonaklonost prema Srbima i Jevrejima može se razmatrati na dva načina: u pogledu zaštite ovih ljudi od progona kojima su izloženi i u pogledu olakšica koje se čine ovom elementu radi prebacivanja osoba i imovine preko hrvatske granice.

Poznato je da Vlada iz unutrašnjo-političkih razloga postupa protiv Srba i Jevreja na način koji odražava najveću energičnost, i koji se katkad, možda -zbeg-izgada periferijskih izvršilaca, karakteriše nečovečnim divljaštvom. Desilo se da su žene i deca ubijani za odmazdu prema muževima i očevima, da su majke primoravane da prisustvuju streljanju svoje dece, i sve to naočigled naših trupa koje ne mogu da shvate niti da opravdaju ovakav postupak.

Mora se priznati da mi nismo nijednom intervenisali neopravdano. Izuzev nekoliko usamljenih slučajeva koji su, uz nepovoljne komentare naših ljudi na račun Hrvata, bili dovoljni da među Hrvatima stvore utisak moralnog zaštićivanja neprijatelja zemlje.

Možda na naše držanje uplivišu i poznanstva stvorena sa Srbima i Jevrejima koji su, bilo prinuđeni od samih mesnih vlasti, bilo dobrovoljno, da bi se zaštitili, primili u svoje kuće najveći deo italijanskih oficira i podoficira, koji se nalaze po raznim mestima u unutrašnjosti. U ovim vezama nije isključeno — tako tvrde Hrvati — i poneka veza sa ženama, koja je možda pojačala naš zaštitnički stav.

Ali ono što najviše izaziva nezadovoljstvo kod Hrvata nije u tolikoj meri moralna zaštita, već olakšice koje su — govori se — učinjene neprijateljima Hrvatske, da pobegnu sa teritorije spasavajući novac, nakit, itd.

Tvrđi se, u vezi s tim, da su italijanski vojnici učestvovali u tome čak i prevozeći ljude u službenim automobilima.

Poglavnik mi je tvrdio da je saznao kako je u Dalmaciji obrazovan centar za srpske i jevrejske izbeglice, na⁴ koji on

može da gleda jedino kao na pravu „antihrvatsku tvrđavu“. Dodao mi je dalje, da se ovakvo stanje stvari ne slaže sa građničnim olakšicama koje su tražene za Dalmaciju i da se ne može odobriti, na primer, prolaz s običnom propusnicom, sve dok ne bude obezbeđeno da izbeglice, koje su ranije pobile iz Hrvatske uz našu potajnu pomoć, ne mogu da se vrata iz Dalmacije u Hrvatsku sa ciljem da tamo izazivaju nered.

Nemam dovoljno podataka da bih mogao dati sud o ovim hrvatskim optužbama. Ja sam za svoj račun pristupio istrazi kod kraljevskih konzulata u Hrvatskoj, da bih saznao koliko je ulaznih viza izdato hrvatskim građanima za prelaz na italijansku teritoriju. Ispitivanje je u toku, ali iz onoga dosada što sam dobio mogu uveriti to Ministarstvo da su gore pomenute vize davane u veoma ograničenoj meri.

Međutim, ako je i bilo bekstava, očevidno je da su izvedena krišom. Tačno je da se problem Srba i Jevreja koji su pobile u Dalmaciju ovde posmatra kao problem od prvoklasnog značaja po odnose između dveju zemalja, koji ne bi smeli više da se mute s obzirom na unutrašnju politiku koju vodi ova Vlada. Dozvoljavam sebi da skrenem pažnju toga Ministarstva na ovaj problem.

Nije mi poznato da li je bilo krijumčarenja robe i novca uz pomoć vojnih lica i sredstava. Izvesno je da je to bio uzrok mnogobrojnim incidentima između ustaša i naših trupa, pošto su ustaše htele da vrše nedopustivu kontrolu kamiona, železničkih vagona pa čak i vojnih lica.

U više mahova sam morao intervenisati da se taj pokušaj kontrole u potpunosti ukine. Data su mi uveravanja, ali mi je uvek prigovarano isticanjem pojave krijumčarenja, koja kod stanovništva, koje oseća oskudicu prehrambenih proizvoda, izaziva ozbiljno negodovanje protiv italijanskih trupa, tvrdeći da one oduzimaju zemlji ove proizvode ne samo za sopstvenu potrošnju već i za izvoz.

U pogledu valute, Poglavnik mi je u prisustvu ministra finansija saopštio da je iznos od 100,000.000 krijumčarenih dinara zaplenjen i da će biti spaljen. Dodao je da su neki Jevreji iz Trsta uhapšeni i da su ih štitila vojna lica.

Razjasnivši momente koji izazivaju trvenje i koji su izvor incidenata, ne odustajući od svoje akcije kod ove Vlade kako bih odstranio uzroke i iznad svega da bih kako treba u potpunosti zaštitio prestiž našeg vojnika, smatram za dužnost da tome Ministarstvu ukažem na potrebu da centralne vlasti preporuče našim vojnim komandama u Hrvatskoj da se jedinice i pojedinci besprekorno ponašaju, što će biti najsigurnija garan-

cija da se neće ništa moći upotrebiti kao povod za opravdanje sukoba sa lokalnim elementima.⁵

Veoma je važno:

— održavati potpuno neutralan stav prema unutrašnjoj vladinoj politici, shodno uputstvima koja sam primio od Vaše Ekscelencije a koja bi trebalo poslati i vojnim vlastima:

— da vojne komande zabrane i pojedincima bilo kakvo iznošenje novca i robe, i da najstroža kontrola granica od strane carinskih organa onemogućí svaki ovakav pokušaj.

M. P.⁸ .

Kazertano,⁷ s.r.

BR. 66

IZVEŠTAJ VISOKOG KOMESARA CRNE GORE OD 20. JULA 1941. MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA U RIMU O POGORŠANJU SITUACIJE U CRNOJ GORI I O REPRESALIJAMA ITALIJANSKE VOJSKE¹

VISOKI KOMESARIJAT
CETINJE

' 20. jula 1941, 11.50 sati

MINISTARSTVU SPOLJNIH POSLOVA

Rim

450 — Dok se situacija oko Cetinja polako poboljšava i dok su putevi prema Budvi i Kotoru blokirani, situacija u unutrašnjosti, prema vestima koje je prikupio obaveštajni centar, sve više se pogoršava. Nisam u mogućnosti da proverim te vesti pošto oskudevam u sredstvima za vezu. Juče su streljana dva seljaka jer je kod njih nađeno oružije.

⁵ Taj izveštaj je ministar spoljnih poslova dostavio Generalštabu, a ovaj ga je Komandi 2. armije uputio pod br. 12514 od 5. avgusta 1941 (vidi Arhiv VII, reg. br. 11, kut. 73, f. 1). O tom predmetu je komandant 2. armije podneo 24. avgusta iscrpan izveštaj Generalštabu (vidi dok. br. 129).

⁶ Okrugli pečat Generalštaba kopnene vojske.

⁷ Antonio Casertano, poslanik fašističke Italije u NDH

¹ Prepis dokumenta u Arhivu VII, reg. br. 4/8—1, k. 740. Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, R-356/896.

Komandant divizije je obrazovao Izvanredni sud da bi sudio zarobljenicima koje je zarobio puk alpinaca.- Nekoliko beskorisnih represalija koje su izvršene juče u Cetinju, na šta sam skrenuo pažnju vojnih vlasti, potvrđuju da je potrebno da se iz Rima šalju stroga naređenja po kojima bi represalije vršili za to odgovorni organi, a da primerno budu kažnjeni pojedinačni pokušaji koji, kao što se juče desilo, prelaze u pljačke. Ako bi se stvari i dalje ovako odvijale, sadašnja bi se situacija ustalila i mi bismo izgubili one koji su nam naklonjeni i sve bi teže bilo upravljati ovom zemljom.³

MACOLINI

Tačnost prepisa overava

² Misli se na Karla Tučija (Carlo Tucci), komandanta divizije „Mesina“ (Arhiv VII, reg. br. 8/3—2, k. 740).

³ Ne samo u Cetinju i cetiniskom srezu, već i u ostalim krajevima Crne Gore italijanski okupatori su preduzimali niz represivnih akcija: bombardovanje i paljevinu sela, masovno hapšenje, premlaćivanje građana, interniranje i odvođenje talaca, streljanje, „pljačku i silovanje — sve je to bilo svakodnevna praksa okupatorskih jedinica pri ugušivanju ustanka u Crnoj Gori (vidi dok. br. 56 u ovoj knjizi, tom III, knj. 1, dok. br. 2, 6 i 9, knj. 4, dok. br. 150, 153—155, 162, 164—166, 170 i 171). Redakcija ne raspolaže dokumentima o tome da su centralni organi zabranjivali takve postupke vojnih jedinica. Naprotiv, iz depeša i saopštenja Ministarstva spoljnih poslova i Vrhovne komande italijanske vojske, te iz naredbi glavnog komandanta okupacionih trupa Crne Gore vidi se ne samo da su centralni organi bili upoznati s takvom delatnošću svojih jedinica već i da su je ozakonjivali (vidi tom III, knj. 4, dok. br. 152, 162, 164, 165, 166, 168 i 171).

BR. 73

DEPEŠA PREFEKTA KOTORA OD 20. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O JAČINI USTANICKIH SNAGA, O PRETRESU, HAPŠENJU I INTERNIRANJU SUMNJIVIH LICA I O PLANOVIMA ZA ODBRANU PODRUČJA KOTORA¹

Kab 440

Kotor, 20. jula 1941/XIX.

Telegram putem avionskog kurira — Poverljivo

Ekselenciji Duzepe Bastianiniju [Giuseppe Bastianini]

Guverneru Dalmacije

Zadar

U 24 sata. Nema naročitih novosti. Uspeo sam da saznam o razmeštaju i brojnom stanju jačih ustaničkih bandi u pograničnim predelima provincije, koje iznosi oko 5000 ljudi, i saopštio sam to vojnim komandama. Moji poverljivi izaslanici sutra ujutro pregovarače sa nekolicinom ustaničkih vođa iz Risna kako bi pokušali da ih nagovore da se vrate u zavičajna mesta i predaju našim garnizonima. Vojne patrole uhvatile su u operativnoj zoni Crne Gore nekolicinu naoružanih lica. Mislim da će im najhitnije suditi vojni sudovi. Dokazano je da mnogobrojne žene i dečaci srednjeg uzrasta učestvuju u akcijama ustanika. To čine i pravoslavni sveštenici. Stupio sam u vezu sa viđenijim katolicima i pravoslavnima kako bi sarađivali u akciji koja ide za tim da se ustanici predaju našim vlastima.² Imaće vremena do 24 sata sutra, ponedeljak, 21. o.m. Političke zatvorenike o kojima je reč u mom šifrovanom telegramu 439,[®] prepis priložen, njih oko 150, poslaćemo u Albaniju voj-

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 23/4—1, k. 551.

² U nastojanju da uguše ustanak, italijanski fašistički okupatori, pored masovnog terora nad stanovništvom, pokušavaju da lažnim obećanjima razbiju ustaničke snage. U vezi s tim, Privremena vrhovna komanda narodnooslobodilačke vojske za Crnu Goru, Boku i Sandžak je 27. jula 1941. uputila narodu proglas u kome objašnjava prave namere okupatora. (Vidi tom III, knj. 1, dok. br. 6.)

³ Depešom br. 439 od 20. jula 1941. prefekt Kotora izveštava guvernera da je, sporazumno s pomorskim vlastima (admiral Tur i Bobieze) i komandantom divizije „Taro“, naredio da se oko 150 političkih zatvorenika do 22. jula upute za Drač (Albanija) i moli da se nadležne vlasti upozore da ih prime i smeste u jedan od ranije pripremljenih logora (vidi Arhiv VII, reg. br. 10/2—1, k. 551).

nim brodom čim stigne vaša potvrda telegramom o pristanku albanskih vlasti. Iduće srede narediću da istovremeno započne čišćenje svih Jevreja i njihovih porodica koje ću takođe u petak uputiti brodom za Drač. U pitanju je oko tri stotine lica koja su se sva doselila u Boku u toku ove godine, većinom iz Srbije. Nijedno lice nije iz ovih krajeva. Biće potrebno da Guvernerat o tome obavesti Albaniju a meni da to potvrdi. Budno pratim situaciju sporazumno sa ekselencijom admiralom Turom, koji je jednu krstaricu usidrio u luci Kotor a drugu u luci Risan, sa admiralom Bobieze, komandantom Vojnog mornaričkog sektora Tivat, i sa brigadnim generalom Pedracolijem [Pedrazzoli], komandantom divizije „Taro“. Operativni planovi prema kojima bi trebalo postupiti i koji su sporazumno ocenjeni kao potrebni, jesu, uzev u celini, sledeći: Stvoriti sa divizijom „Taro“ stalno obezbeđenje za odbranu teritorije na granici provincije Kotor i odrediti za ovo potreban broj odreda jakog sastava. Ovo stalno obezbeđenje moralo bi ostati na mestu za celo vreme vanrednog stanja. Stvaranje pokretnih odreda koji dejstvuju sporazumno sa prethodničkim formacijama 14. armijskog korpusa kojima je naređeno da sarađuju sa operacijama čišćenja i sa pritiskom na ustanike u predelima koje će odrediti Viša komanda. Stanovništvo mirno prati događaje pod utiskom snage i odlučnosti. Pojačano oružano čišćenje selo po selo, kuću po kuću od strane garnizona i policijskih snaga. Uspeši su ograničeni. Treba uzeti u obzir da je bivša jugoslovenska vojska ostavila mnogo automatskog oružja ne samo u skladištima koja su zaplenjena od naših vlasti već i raštrkano po poljima, po brdima i po šumama. Prema tome akcije čišćenja nailaze na velike teškoće jer zlonamerni uglavnom ne drže oružje u kući nego uzimaju iz skrovišta onoliko koliko im u datom momentu zatreba. Molim da mi se saopšte odluke o mogućnostima da se poneka roba dobije na pijaci u Dubrovniku. Potrebno je odobrenje komandi divizije od strane intendanture 2. armije.

Prefekt Skaselati

BR. 73

UPUTSTVO KOMANDE 14. ARMIJSKOG KORPUŠA OD 21. JULA 1941. POTČINJENIM KOMANDAMA O NAČINU UPOTREBE JEDINICA U AKCIJAMA ČIŠĆENJA CRNOGORSKIH USTANIKA¹

Df. 4630
24. VII 1941.²

KOMANDA XIV ARMIJSKOG KORPUSA
Operativno odeljenje

Br. 3691 op. prot. 21. juli 1941—XIX
PREDMET: Uputstva za akciju čišćenja crnogorskih ustanika
. adrese izostavljene

Ekselencija komandant Oruž, snaga Albanije ukratko je dao neke norme za upotrebu jedinica u akcijama čišćenja, sa kojima vas upoznajem kako bi ste mogli da se rukovodite njima u vašoj akciji komandovanja i da ih objavite potčinjenim komandama.

- 1) — Kretanje evolucionim strojevima sa artiljerijom u centru formacije.
- 2) — Konvergentne kolone prema istom cilju.
- 3) — Automatski defanzivni raspored u mestima zastanka, čak i kad se zastaje na kratko vreme.
- 4) — Usko sadejstvo avijacije uz prethodan tačan i detaljan sporazum.
- 5) — Vatru podesiti tako da štednja municije omogući pokretljivost kolona.
- 6) — Maksimalna agresivnost kako bi smo uvek imali moralnu nadmoć: mi treba da vršimo pritisak na neprijatelja a ne on na nas.
- 7) — Održavanje tajnosti šifrovanim saopštenjima: pripremiti i saobraziti male uobičajene kodekse najpotrebnijih izraza. Izbegavati razgovor po kantonmanima. Na taj način postizati iznenađenje. Tri „S“ : *Silenzio* — *Segreto* — *Sorpresa*.³

GENERAL KOMANDANT
Luiđi Mentasti [Luigi Mentasti]

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 14/2, k. 781.

² Dopisano mastilom.

³ „Tišina — Tajnost — Iznenađenje“ .

KOMANDA PEŠADIJSKE DIVIZIJE „TARO“ (48-ma)

„Napred po svaku cenu“

ODELJENJE NAČELNIKA ŠTABA

Odsek *Operacija* i Službi

Br. 3079/0p. prot.

V. P. 48/A, 23. juli 1941—XIX

Komandi 207. pešadijskog puka

Komandi 208. pešadijskog puka

Komandi 164. ledije cr. koš.

Komandi 48. artiljerijskog puka

Komandi 48. minobacačkog bat. .

Komandi 48. topovske baterije
radi ravnanja.

M. P.⁴

Po naređenju
PUK. NAČELNIK ŠTABA
(A. Bertorele)
[A. Bertorelle]

⁴ Okrugli pečat: Komanda pešadijske divizije „Taro“,

BR. 69

**NAREDBA MUSOLINIJA OD 22. JULA 1941. O PROMENAMA
U UREĐENJU I POSTUPKU VOJNIH RATNIH SUDOVA¹**

OBZNANA DUCE-A FAŠIZMA, PRVOG MARSALA
CARSTVA, KOMANDANTA TRUPA KOJE
OPERIŠU NA SVIM FRONTOVIMA, 22 srpnja 1941—XIX.

Promjene u uređenju i postupku Vojnih ratnih sudova.

DUCE
PRVI MARŠAL CARSTVA
KOMANDANT TRUPA KOJE OPERIŠU
NA SVIM FRONTOVIMA

Vidjev član 251 Vojnog kaznenog zakona:

NAREĐUJE:

Cl. 1

Ustanovljuje se Sekcija Suda II Armije, sa sjedištem Sebenico² imajući jurisdikciju nad snagama spomenute Velike jedinice, razmještenim na području bivše Jugoslovenske države, koje nije obuhvaćeno u provincijama Lubiana³ i Fiume.⁴

Sekcija predviđena prednjim stavom nadležna je također da presuđuje u krivičnim djelima podložnim vojnoj ratnoj jurisdikciji od bilo koga počinjenim:

- a) na području Dalmacije;
- b) na drugim područjima bivše Kraljevine Jugoslavije, navedenim u prvom stavu, za vrijeme trajanja talijanske vojničke okupacije.

U slučaju veze postupaka koji spadaju pod nadležnost Vojnog ratnog suda II Armije ili odnosne Sekcije sa drugima koji spadaju pod nadležnost druge sudske vlasti, vojni sudac može narediti, iz razloga shodnosti, odvajanje postupaka.

Cl. 2

Ukinut je Vojni ratni sud IX Armije počam od 30 lipnja 1941 —XIX.

¹ Dokument (na italijansko i srpskohrvatskom jeziku) objavljen je u Službenom listu Guvernerata Dalmacije, god. I, br. 3, od 15. avgusta 1941, na str 2. Jedan primerak tog lista nalazi se u Arhivu VII, reg. br. 1/9—11, k. 542.

² Šibenik

³ Ljubljana

⁴ Rijeka

Nadležni presuđivanja visećih postupaka kod gore rečenog Suda doznačuje se Teritorijalnom vojnom ratnom sudu Tirana.

Cl. 3

Nadležnost presuđivanja krivičnih djela podložnih vojnoj jurisdikciji, počinjenih na području Kosova, Debra i Struge, pridata, po člalu 1. Naše obznane od 11 svibnja 1941—XIX, Ratnom vojnom sudu Cettigne,⁵ doznačuje se Teritorijalnom ratnom vojnom sudu Tirana.

Cl. 4

Ratni vojni sud XI Armije, počam od 1 srpnja 1941 — XIX, preuzima naziv Vojnog ratnog suda Više komande oružanih snaga u Grčkoj.

Djelokrug koji je, u pogledu funkcionisanja Armijskog suda, pripadao komandantu Velike jedinice kod koje je Sud bio ustanovljen, doznačuje se višem komandantu Oružanih snaga u Grčkoj.

Cl. 5

Ova obznana, osim naročitih termina u njoj utvrđenih članovima 2 i 4, stupa na snagu od datuma njezinog objelodanjenja u „Službenom listu“.

Iz Glavnog stana Oružanih snaga
dana 22 srpnja 1941—XIX

MUSSOLINI

⁵ Cetinje

BK. 70

NAREĐENJE VIŠE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE OD 22. JULA 1941. O NADLEŽNOSTI I PRAVIMA VOJNIH RATNIH SUDOVA¹

NAREDBA br. 39

GLAVNA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE

U vezi sa ovlašćenjima dobijenim Naredbom od 9. novembra 1940. XIX od Duče-a, Prvog Maršala Imperije, Komandanta operativnih grupa na svima frontovima;

U vezi sa članom 1. Ratnog zakona Kraljevine Italije, koji važi i za Kraljevinu Alabniju Kr. ukazom od 9. juna 1940 — XVIII, br. 194, potvrđenog zakonom od 4. jula iste godine, br. 319;

U vezi sa namesničkom odlukom Kraljevine Albanije od 31. decembra 1939. XVIII, br. 204, o zločinima prema državnim službenicima;

U vezi sa namesničkom odlukom Kraljevine Albanije od 31. maja 1940 — XVIII br. 189 potvrđene zakonom od 12. oktobra 1940 — XVIII, br. 485, i izmenjene odlukom Namesništva od 15. avgusta 1940 — XVIII, br. 379;

U vezi sa naredbama Vođe fašizma, Prvog Maršala Imperije Komandanta operativnih trupa na svim frontovima od 20. juna 1940 — XVIII o organizaciji i radu vojnih ratnih sudova; od 24 aprila 1941—XIX, koja se odnosi na sudsku upravu na teritoriji koja je pripadala jugoslovenskoj državi, a koja je okupirana od talijanskih oružanih snaga od 11. maja 1941 — XIX, koja se odnosi na obrazovanje Vojnog ratnog suda u Cetinju;

Na osnovu vlastite naredbe br. 25 od 24. januara 1941—XIX;

NAREĐUJE :

Član 1.

Vojni ratni sudovi, kao i izvanredni, obrazovani pri okupacionim trupama, nadležni su za utvrđivanje krivičnih dela počinjenih na teritoriji bivše jugoslovenske države, od lica pomenutih u članu 9. br. 3 i 5 Naredbe Dučea od 20. 6. 1940 — XVIII, iako se radilo o krivičnim delima koja spadaju u nadležnost suda Ujedinjenih oružanih snaga.

¹ Overeni prepis originala (pisan na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 1/1, k. 740.

Clan 2.

Ovlašćuju se komandanti velikih jedinica, da umesto Glavnog komandanta Oružanih snaga Albanije izdaju ovlašćenja za postupak u vezi sa krivičnim delima počinjenim nad državnim službenicima.

Clan 3.

Na presude koje izriče Vojni ratni sud u smislu člana 1. ove Naredbe a koje se odnose na krivična dela koja bi spadala u nadležnost Vojnog suda Ujedinjenih oružanih snaga ne mogu se podnositi žalbe niti bilo koji drugi pravni lek, izuzev preinačenja onih presuda koje su izvršene u odsutnosti, revizije i prava Glavnog komandanta oružanih snaga Albanije, kad smatra da predmet zaslužuje milost Vladara, da naredi javnom tužiocu pri vojnom sudu koji je izrekao presudu da obustavi izvršenje kazne.

U slučaju revizije Vojni sud Ujedinjenih oružanih snaga postupiće po odredbama krivičnog zakona za Vojsku kao i po njegovim dopunskim odredbama, ali naređenja za postupak daje glavni komandant Oružanih snaga Albanije, a ovaj ga predaje javnom tužiocu koji je opunomoćen pri Vojnom sudu Ujedinjenih oružanih snaga.

Clan 4.

Ova naredba stupa na snagu danom njenog objavljivanja na tabli komandi velikih jedinica koje su okupirale bivšu jugoslovensku teritoriju.

Iz Glavnog stana Glavne komande Oružanih snaga Albanije, 22. jula 1941—XIX.

General Armije Komandant
Alessandro Pircio Biroli, s. r.

Za tačnost prepisa
General-major
Nač. štaba
Guljelmo Spikači
[Guglielmo Spicacci]

BK. 71

**IZVEŠTAJ GENERALA PIRCIJA BIROLIJA OD 22. JULA
1941. VRHOVNOJ KOMANDI O SITUACIJI I DEJSTVU
POTCINJENIH JEDINICA U CRNOJ GORI¹**

29845 za Dučea.³

Br. 5423(21)²

Op. *Poverljivo*

Vrhovna komanda
Operat. odeljenje — Istočno ratište
Br. 20999 Op. protok.
Priljeno: 26. jula 1941.

Potvrditi našu situaciju.⁴

G5

Predmet: Situacija u Crnoj Gori.

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE

Br. 8782 Op. protok. Taktičko mesto Skadar, 22. jul 1941—XIX

u 22 časa

VRHOVNOJ KOMANDI

Vojna pošta 21

Vrativši se iz Podgorice, gde sam uspostavio kontakt s komandantom divizije „Kačatori dele Alpi“, izveštavam o situaciji danas, u 21 čas.

Divizija „Taro“

Okupirala je: Zeleniku (istočno od Herceg-Novog), putne čvorove kod Trojica i Krstača (istočno od Kotora); pojačala je uporišta Kotor i Risan. Komanda se nalazi u Kotoru.

Komanda 208. pešad. puka sa dva bataljona nalazi se na sektoru Bara. U Tivtu potrebne mere preduzima Kr. mornarica, prema naređenjima komandanta divizije.

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/704—707.

² ³ ⁴ Dopisano olovkom.

⁵ Verovatno parat generala Guconija.

Divizija „Mesina“

U Cetinju je prikupila 111/93. pešad. puka i 102. bataljon crnih košulja, ranije u Podgorici, pod komandom pukovnika Gabutija [Gabutti], komandanta 93. pešad. puka.

Sa 2. alpinskom grupom „Vale“ izvršila je 20, 21. i 22. ovog meseca tri snažna prepada, uz efikasno čišćenje reiona Lopičići (jugoistočno od Cetinja), Bokovo (istočno od Cetinja), Petrov Do, raskrsnice Čekanje (severozapadno od Cetinja), i u sadejstvu sa divizijom „Taro“ u Krstaču otvorila put prema Kotoru.

Drži garnizon u Budvi s pukovnikom Berteli [Bertelli] (94. pešad. puk) i stare garnizone na severoistočnom području, među kojima i garnizon Plav, ojačan jednim bataljonom divizije „Pulje“ i jedinicama albanskog starešine kapetana Preng Kalija [Cali],

Divizija „Pusterija“

Posle izvršenog čišćenja na području Virpazara, vraćajući se s celim 11. alpinskim pukom u Rijeku, preduzela je u toku današnjeg dana čišćenje između Rijeke i Vignjevića, gde se, po grupama, prijavilo 75 ustanika i predalo oružje.

Sedmi alpinski puk, koji je iz reiona Pećurića motornim vozilima prebačen u Podgoricu, stavljen je danas, 22. jula, na raspolaganje diviziji „Kačatori dele Alpi“ radi učešća u nastavljaju akcije prema Danilovgradu (koja će ponovo biti preduzeta sutra, 23. o.m., u 5,30 časova).

Divizija „Kačatori dele Alpi“

Na dan 21. o.m. započela je napad na položaje koje su ustanici, uz pomoć automatskog oružja, organizovali za odbranu na visovima koji sa severa nadvišavaju kotlinu Podgorice.⁶ Vodeći ceo dan borbu sa 4 bataljona i dva diviziona, proterala je neprijatelja prema severozapadu i čvrsto posela izlaze iz pomenute kotline (dosad ustanovljeni gubici: poginula 2 i ranjeno 9 oficira; poginulo 15 i ranjeno 127 vojnika).

S obzirom na žestok otpor ustanika, čija je jačina procenjena na 2000 ili 3000 ljudi,⁷ komanda divizije je odlučila da sutra, 23. o.m., nastavi akciju s pet bataljona, dok će 7. alpinski puk obezbediti garnizon Podgoricu i držati dostignute položaje.

^{6, 1} Na tim položajima su se nalazile Momiško-tološka, Gorička, Podgorička, Spuška, Klikovačka, Novoselska, Bandička i dve zagaračke ustaničke čete i Piperski ustanički bataljon. U međuvremenu, posle oslobođenja Danilovgrada, pristigli su i Zagaračko-bandički, Kosovoluški i Spuški ustanički bataljon (NOB u Crnoj Gori 1941—1945, str. 72—73).

Pošto rejon Piperà, severno od Podgorice, obuhvaćen rekama Zetom i Moračom, poznat kao žarište boljševizma i radio-stanicama neposredno povezan sa GPU u Moskvi, predstavlja opasnost za desni bok kolone „Kačatori dele Alpi“, naređeno je da se organizuje odbrana boka na visovima Rogami (FG—XT, karta 1 : 100.000).

Naređeno je izviđanje i bombardovanje iz vazduha.

Konjička grupa „Guide“

Stigavši 21. o.m. u Skadar, određena je za izviđanje duž puta Skadar — Podgorica, kao i za obezbeđenje telefonskih linija, koje su nekoliko puta bile prekinute.

Grupa bataljona „Skenderbeg“ (četiri bataljona)

Izvršila je čišćenje rejonu Mikulića (istočno od Bara) i, s jednom albanskom jedinicom, rejonu Livari.

Zatvara pogranični pojas između Skadarskog jezera i Bara, gde je stigao 106. bataljon granične straže, određen da smeni dva bataljona 208. pešad. puka divizije „Taro“, koji treba da se prebace u Budvu.

114. bataljon granične straže

Dve čete kao posada aerodroma u Skadru; jedna četa na obezbeđenju zarobljeničkog logora; mitraljeska četa u Skadru, s tim da jedan vod drži spreman za prebacivanje vazdušnim putem u Nikšić radi odbrane aerodroma u Nikšiću.

Kao izmena u ranijim direktivama o kojima sam izvestio dopisom br. 8461/Op. od 17. o.m.,⁸ a imajući u vidu poslednje događaje i želeći da omogućim odlučniji ritam dejstva prema severu, gde je otpor jači, preduzeću takođe i mere za upotrebu divizije „Venecija“ (dolina Morače); naređenje u vezi sa ovim dostaviću naknadno.

S obzirom na to da su se snage ustanika pojačale delovima iz prekograničnih područja, naročito u rejonu severno i zapadno od Podgorice, u kojemu dejstvuje divizija „Kačatori dela Alpi“ (ojačana 7. alpskim pukom, koji poseda područje Podgorice), smatram da će za čišćenje područja Podgorica — Nikšić (na kome se nalazi oko 60 km puta, usečenog među strmim, teško prolaznim padinama) biti potrebno nekoliko dana.

Na kraju, mogu da izjavim da situacija postaje sve složenija kako zbog sve većeg priliva jakih ustaničkih snaga u

⁸ Vidi dok. br. 56.

Crnu Goru, tako i zbog širenja ideja panslavizma, koje se povezuje i pridružuje već ionako istaknutom boljševičkom duhu ovog regiona.

Kako se saznaje, ustanicima, veoma pokretnim i veštima u partizanskom ratovanju, rukovode iskusne starešine među kojima se nalaze i bivši jugoslovenski oficiri. To je narod spreman na sve i nadahnut mističnim fanatizmom, tako da, kako me izvestio komandant divizije „Pusterija“, oni koji su zarobljeni sa oružjem pristupaju streljanju a da ni okom ne trepnu.

U cilju deblokiranja naseljenih mesta, kontrolisanja komunikacija i obezbeđivanja veće brzine u operacijama, veoma korisne bi bile jedinice oklopnih automobila i tenkova.

M.P.

Komandant, armijski general
(Alesandro Pircio Biroli)
A. Pircio Biroli

BR. 73

IZVEŠTAJ GENERALA PIRCIJA BIROLIJA OD 23. JULA
1941. NAČELNIKU GLAVNOG GENERALŠTABA O TEŠKO-
ĆAMA U IZVOĐENJU OPERACIJA U CRNOJ GORI¹

Poverljivo

Br. 5423(20)²

0/3 Vrhovna komanda
Operat. odeljenje — Istočno ratište
Br. 21016 Op. protok.
Primljeno 26. jula 1941—XIX

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE

Br. 8790 Op. Poverljivo Taktičko mesto Skadar, 23. jul
1941—XIX
u 8 časova

Ekselenciji Kavaleru
načelniku Glavnog generalštaba

Rim

Odgovaram na depešu 20943/Op. od juče u 15 časova.³

Smatram da moj izveštaj br. 8782/Op. od 22. o.m., sastavljen posle ličnog obilaska Podgorice u cilju ispitivanja situacije na ovom veoma važnom sektoru, pruža elemente dostojne pažnje.⁴

Crnogorsko zemljište, 4/5 planinsko, sa oštrim i strmim liticama, koje se može uporediti samo s našim najtežim kraškim rejonima između Klane i Kastava, prolazno samo po retkim uskim putevima, mnogo usporava kretanje, naročito protiv ratobornog i fanatičkog neprijatelja. Da se ne bi zadocnilo, mora se odustati od artiljerijske podrške, osim u izuzetnim slučajevima, kad su od koristi pešadijska prateća oruđa. Neprijatelj je snabdeven automatskim oružjem. Stanovništvo podržava neprijatelja. Uspešna dejstva mogu se ostvariti iznenadno. Opasno je preduzeti prepade u dubinu ako se u međuprostore ne postave uporišta, uz garantovano snabdevanje i saobraćaj. Ni pomoću Oskara⁵ ne bi bio moguć brži ritam. Oficiri, podoficiri i vojnici ispoljavaju visok moral, što se vidi iz gubitaka. Svi

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/702—703.

² Dopisano mastilom.

³ Redakcija ne raspolaže tom depešom.

⁴ Vidi dok. br. 71.

⁵ Odnosi se na italijanske kolonijalne vojnike iz severne Afrike.

pokazuju najveće požrtvovanje i razumevanje. Kad se postigne potpuna dominacija u pravougaoniku Boka kotorska — Nikšić — Podgorica — Bar, a to je u toku, ostali problemi će biti olakšani. Odlučna i energična akcija na vojnom polju, uz strogi postupak s neprijateljem, izbegavajući nepravične i nezakonite postupke, propraćena je radom na ubeđivanju bacanjem letaka na crnogorskom jeziku, napisanih ćirilicom; izvesni rezultati su već postignuti, što se dokazuje javljanjem ustanika generala Espozitu⁶ u cilju predaje. U vezi sa ovim dogovorio sam se jutros sa ekscelencijom Macolinijem, koji je avionom „Roda“ došao u Skadar.

Vazduhoplovstvo je požrtvovano ali, s obzirom na zemljište, može samo izvršiti dejstva za podizanje morala, uz izvesna celishodna uništenja naseljenih mesta;⁷ međutim, protiv pokretnih ciljeva postiže slabe, skoro nikakve rezultate, jer su nevidljivi, čak i s male visine, zbog boje veoma ispresecanog zemljišta i senki od visokih litica.

U cilju suprotstavljanja situaciji naredio sam upotrebu divizije „Venecija“ u dolini Morače: komanda divizije i jedan bataljon stižu sutra u Skadar; svi ostali delovi treba da stignu u toku osam dana.

Molim da me se, radi znanja, informiše o situaciji u Hrvatskoj i Srbiji. Na albanskom sektoru Gusinje, Plav i Peć dejstvuju delovi divizije „Pulje“ s lokalnim jedinicama u cilju sprečavanja infiltracija.

Komandant, armijski general:
(Alesandro Pircio Biroli)
A. Pircio Biroli

M.P.

⁶ General Đovani Espozito (Giovani Espozito), komandant div. „Pusterija“.

⁷ Prema izveštaju Komande kr. karabinjera 14. armijskog korpusa od 20. jula 1941, vazduhoplovstvo je u toku tog dana bombardovalo naselja Petrov Do, Komarno, Boljevice, Limljane, Ugnje, Očiniće i Vrelo i raskrsnicu Čekanje (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/902—903).

BR. 73

NAREĐENJE GENERALA PIRCIJA BIROLIJA OD 23. JULA
1941. KOMANDANTU 14. ARMIJSKOG KORPUSA O ZADA-
CIMA ZDRUŽENIH JEDINICA U OPERACIJAMA ZA UGU-
SIVANJE USTANKA U CRNOJ GORI¹

Br. 5423(16)²

Poverljivo

0/3 Vrhovna komanda
Operat. odeljenje — Istočno ratište
* Br. 21042 Op. protok.
Primljeno: 28. jula 1941—XIX

VISA KOMANDA ORUŽANIH SNAGA ALBANIJE
Stabno odeljenje — Operativni odsek

Br. 8793 Op. protok. *Poverljivo.* VP 22/A, 23. jul 1941—
XIX u 20 čas.

Predmet: Upotreba krupnih jedinica u Crnoj Gori.

EKSELENCIJI KOMANDANTU XIV ARMIJSKOG KORPUSA
KOMANDANTU DIVIZIJE „VENECIJA”
KOMANDI POZADINE VIŠE KOMANDE ORUŽANIH SNAGA
ALBANIJE

i, radi znanja:
VRHOVNOJ KOMANDI
GUVERNATORATU DALMACIJE
KOMANDI-2. ARMIJE
KOMANDI IV ARMIJSKOG KORPUSA
VISOKOM CIVILNOM POVERENIKU CRNE GORE
KOMANDI VAZDUHQPLOVSTVA ALBANIJE
VOJNO-POMORSKOJ KOMANDI ALBANIJE

U vezi s mojim ranijim naređenjima.³

S obzirom na razvoj operacija koje su u toku i s obzirom
na sadašnju situaciju, a u cilju postizanja nadmoćnosti nad
ustanicima i sprečavanja da ovi konsoliduju svoje formacije i
položaje, naređujem:

1. — *Divizija „Venecija”*

Umesto da se prikupi u Petrela, proslediće u Skadar, gde
prelazi na raspolaganje XIV armijskog korpusa. U toku sutra-

¹ Snimak originala u Arhivu VII, NAW-T-821, r. 356/696—698.

² Dopisano mastilom.

³ Vidi dok. br. 56; tom III, knj. 4, dok. br. 149.

šnjeg dana mora pristići komanda divizije s jednim pešad. bataljonom; zatim će slediti ostale jedinice i ustanove u zavisnosti od dogovora između komande divizije i komande pozadine Više komande Albanije radi transportovanja motornim vozilima.

Divizija „Venecija“ ima zadatak da očisti područje duž pravca Podgorica — Kolašin — Bijelo Polje — Pljevlja, čim prikupi dovoljne snage. Prvi delovi koji stignu u mesto započeće iz Podgorice čišćenje manjih razmera.

Divizija će na svom raspolaganju imati alpinski bataljon i artiljerijski alpinski divizion „Val Taljamento“ [„Val Tagliamento“], koji će iz Boga stići u Podgoricu brigom Komande XIV armijskog korpusa.

2. — *Divizija „Pusterija“ (sa II alpinskom grupom, „Vale“)*

Nastaviće čišćenje područja Podgorica — Rijeka — Cisto Polje — Martinovići.

Zatim će čistiti pojas između mora i Skadarskog jezera od severa prema jugu.

3. — *Divizija „Kačatori dele Alpi“*

Nastaviće čišćenje na pravcu Spuž — Danilovgrad — Nikšić — Savnik — Žabljak — Goransko.

Iz Danilovgrada će, u saradnji sa divizijom „Mesina“, preduzeti prepad na Cevo.

4. — *Divizija „Mesina“*

Pored čišćenja područja Cetinja, učestvovaće u dejstvu divizije „Kačatori“ vršenjem prepada na Cevo.

5. — *Divizija „Taro“*

Nastaviće svoj sadašnji zadatak za provinciju Kotor, održavajući vezu s Cetinjem (divizija „Mesina“).

Dva bataljona 208. pešad. puka sa komandom tog puka dejstvovaće iz Bara u pravcu Budve, duž obalskog pojasa, u sadejstvu sa divizijom „Pustarija“.

Pored toga, ona će se pobrinuti za uređenje i posjedanje aerodroma u Grudi.

6. — *Divizija „Pulje“*

Pošto svojim jedinicama i albanskim naoružanim jedinicama osigura garnizone Gusinje i Plav⁴, sa I alpinskom grupom „Vale“ (bataljoni „Val Fela“ [„Val Fella“] i „Val Natisone“) preduzeće akciju prema Andrijevići, u sadejstvu sa divizijom „Venecija“.

⁴ Prema izveštaju Komande kr. karabinijera 14. armijskog korpusa od 20. jula 1941, jedna jedinica div. „Pulje“ krenula je prethodnog dana iz Peći prema Plavu (Arhiv VII, NAW-T-821, r. 356/902—903).

Komanda XIV armijskog korpusa regulisaće akciju I alpinske grupe „Vale“ između divizija „Venecija“ i „Pulje“.

7. — *Grupa bataljona „Skenderbeg“ i CVI bataljon granične straže*

Na graničnom pojasu između Skadarskog jezera i Bara zatvoriće sve pravce protiv bilo kakvog upada ustanika.

8. — *Vazduhoplovstvo*

U pomenutim dejstvima učestvovali su jakim i iznuravajućim bombardovanjem velikim i malim bombama i mitraljiranjem, kao i prošlih dana, a na osnovu zahteva koji će s vremena na vreme biti postavljeni.

Izražavam živu zahvalnost oficirima, podoficirima i vojnicima za visoki borbeni duh koji su dosad pokazali.

Treba stalno imati u vidu neophodnost da se u svim prilikama dejstvuje brzo, odlučno, i neumoljivom energijom, ali bez nepotrebne odmazde.

Komandant, armijski general
(Alesandro Pircio Biroli)

A. Pircio Biroli

BR. 74

OBAVEŠTENJE PREFEKTA KOTORA OD 23. JULA 1941.
GUVERNERU DALMACIJE O REPRESALIJAMA GARNIZO-
NA BUDVA NAD CIVILNIM STANOVNIŠTVOM¹

Gab 490

23. jula 1941/XIX.

Ekselenciji

Vitezu Velikog krsta Đuzepe Bastianiniju
Guverneru Dalmacije

Zadar

Uz moje jučerašnje obaveštenje u pogledu situacije u Budvi dajem još obrazloženje samo u informativne svrhe.²

Čini se da su izbile ozbiljne nesuglasice između komandanta tamošnjeg garnizona i predsednika vojnog suda.³

Razlog treba tražiti u postupcima koje je primenjivao pukovnik komandant, koji su, prema izjavi predsednika Suda, nečovečni, preterani i bez koordinacije. Komandantu garnizona se pripisuje više slučajeva nemilosrdne svireposti i nepomirljive strogosti koje, prema izjavi predsednika, nije trebalo dozvoliti.

Tačno je da je tamošnji garnizon pretrpeo u ovom žalosnom događaju najviše gubitaka,⁴ da su navodno i ustanici zlostavljali neke ranjenike iz sastava tamošnjih odeljenja što je izazvalo živu želju za odmazdom koja se mora shvatiti — u pitanju su ustanici — u pitanju su lica koja podmuklo napadaju — u pitanju je nekoliko odrpanaca koji su se usudili ugroziti italijansku vojsku i pobuna im je omogućena usled delotvorne pomoći koju pruža čitavo brdsko stanovništvo, bilo sa sredstvima i ljudima, bilo sa ženama i namirnicama.

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 28/4—1, k. 551.

² Reč je O' depeši br. 465 od 22. jula 1941. čija je sadržina sledeća: „Smatram korisnim da vam skrenem pažnju na događaje u Budvi zbog posledica stihijskog preduzimanja preterano strogih mera od ovog garnizona, koji po mome mišljenju preteruje, jer merama ugušivanja moraju prethoditi mere sprečavanja i tačno razmotrene situacije. Sutra ujutru biće dostavljen opširan izveštaj, jer sam naredio da se prikupe tačni podaci. Kako vam je poznato, Budva ne potpada pod nadležnost provincije Kotor. Prefekt Skaselati" (Arhiv VII, reg. br. 26/4—1, k. 551).

³ Odnosi se na Vojni ratni sud pri Komandi okupacionih trupa za Crnu Goru, sa sedištem u Cetinju. Usled nestašice prostorija u Cetinju, sud je, početkom jula 1941, za svoje sedište odredio Budvu, zadržavajući naziv Vojni ratni sud — Cetinje (vidi Arhiv VII, reg. br. 6/1, k. 551).

⁴ Vidi dok. br. 60.

Nema sumnje da osećanje pravednosti, i pored strogo primenjivanja zakona i pravde, predsedniku suda ne dozvoljava da dopušta neumereno prolivanje krvi koje je nezakonito i van granica pravde i zakona.

Reći ću ti da je moj utisak da bi bilo bolje o nekim stvarima manje raspravljati i da bi svako morao dejstvovati u svome sektoru, izbegavajući da donosi hladnokrvno sud o tome što se u prošlim danima u razjarenosti moglo dogoditi.

Hoću da ti skrenem pažnju na sledeće:

Preporučujem ti da ovoga časa ne prihvatiš eventualnu ponudu da ti se ustupi teritorijalna nadležnost nad Budvom — sem ako se definitivno priključi Dalmaciji — jer ne krijem da me je zamorilo da brinem tuđu brigu kada je ona, kao u slučaju Budve, kompromitovana na već poznati način.

BR. 75

DEPESA PREFEKTA KOTORA OD 23. JULA 1941. GUVERNERU DALMACIJE O HAPŠENJU JEVREJSKIH PORODICA, POTREBI ZA POJAČAVANJEM KARABINIJERA I BOMBARDOVANJU PREDELA NJEGUSA¹

Gab 530

Kotor 23. jula 1941/XIX.

Telegram putem avionskog kurira

Ekselenciji Đuzepe Bastianiniju

Guverneru Dalmacije

Zadar

U 24 č 24. jula 1941/XIX

U toku današnjeg dana nije bilo značajnih novosti. Nastavlja se čišćenje jevrejskih porodica kojih dosada ima oko sto šezdeset.² Uputiće se za Albaniju u subotu ujutru. Prema mome prethodnom izveštaju naredio sam Jevrejima da deponuju sve iznose preko pet stotina lira po osobi. Posledica ovog ograničenja je da su u Italijanskoj banci deponovani zamašni iz-

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 32/4—1, k. 551.

• / ... ² Opširnije o hapšenju i interniranju Jevreja vidi dok. br. 58.

nosi strane i italijanske valute.³ Razmatram hitnu potrebu da se kod ovdašnje grupe Kr. karabinjera stvore uslovi da može osnovati područne stanice na važnim tačkama pograničnih predela. Ove stanice omogućiće da uspešno nadziru osetljiva naselja provincije. Grupa je tražila pojačanje od sto pedeset karabinjera i odgovarajućeg broja oficira i podoficira. Usrdno molim da se ova neodložna potreba objavi višim mestima.

Jutros oko 10 sati kopneno vazduhoplovstvo zabunom je bombardovalo predeo sela Njeguši u Crnoj Gori i nanelo gubitke od dva poginula i dva ranjena pripadnika vojnog garnizona i pet mrtvih i dvadeset i jednog ranjenog kod civilnog stanovništva.

Ova greška veoma je uzбудila stanovništvo.

Primio sam obaveštenje da je Predsednik vlade preneo svu vlasti u Crnoj Gori na generala Pircija Birolija.⁴

Visoki komesar vraća se u Rim sa funkcionerima i članovima.⁵

Prefekt Skaselati

³ Depešom br. 575 od 28. jula 1941. prefekt Kotora je izvestio guvernera Dalmacije da je „kontingent Jevreja poslat jutros za Drač" i da su dotada „izbrojani sledeći iznosi zaplenjeni od Jevreja: lira 1,750.828; 379 napoleondora, 120.000 stranih novčanica" (vidi Arhiv VII reg. br. 20/11, k. 542).

⁴ Vidi dok. br. 78.

⁵ Vidi dok. br. 83.

BR. 93

**IZVEŠTAJ KOMANDE DRUGOG MOBILNOG BATALJONA
KRALJEVSKE FINANSIJSKE STRAŽE OD 24. JULA 1941.
KOMANDI GARNIZONA U KOTORU O ORUŽANOM SUKO-
BU SA USTANICIMA KOD ČEKANJA¹**

KOMANDA II MOBILNOG BATALJONA KR. FINANSIJSKE STRAŽE
KOTOR

Br. prot. 3601 Kotor, 24. jula 1941—XIX. F.E.

Predmet: Izveštaj o oružanom sukobu na dan 15. jula 1941. u
Čekanju

KOMANDI GARNIZONA

Opšta prijemna
arhiva

Kotor

Reg. 23. jula 1941/XIX

i na znanje

KR/ PREFEKTURI

Kotor

Dostavlja se na znanje prepis izveštaja Glavne komande
Kr. finansijske straže od 22. o.m.

„Na dan 14. o.m. Vojna komanda u Kotoru, sporazumno sa
Kr. prefekturom, naredila je da se preduzme akcija sa postav-
ljenim ciljem Njeguši a eventualno Cetinje, i sa sledećim za-
dacima :

— očistiti put između Kotora i Njeguša i obezbediti saob-
račaj na ovom putu; odneti odredu u Njeguše jedan sanduk
ručnih bombi;

— očistiti put između Njeguša i Cetinja tako da se uspo-
stavi veza i obezbedi saobraćaj.²

Sredstva: 1 vod pešadije,

2 voda brzih tenkova (9 tenkova, 1 motocikl naoružan pu-
škomitraljezom),

2 kamiona, od kojih jedan rekviriran od nekog civila iz
Kotora.

Vesti o ustanicima: Neka grupa zakrčila je put između Ko-
tora i Njeguša i prekinula telefonsku liniju, jače grupe zakrčile
su put na sedlu na oko 15 km od Cetinja.

¹ Kopija originala (pisana na mašini) u Arhivu VII, reg. br. 26/3—1,
k. 551.

² O ciljevima i organizovanju te akcije vidi dok. br. 42 u ovoj
knjizi; Arhiv VII, reg. br. 30/3, 29/3, 28/3, 37/3, k. 551.

Kapetan Dus Anđelo [Angelo], privremeni komandant II bataljona Kr. finansijske straže Kotor, ponudio se vojnoj komandi da prihvati komandu nad odredom jer se garnizon našao u teškoćama usled nedostatka ljudstva.

Docnije, pošto se situacija u zoni Bara pogoršala, odlučeno je da se za akciju upotrebi samo jedan vod od 4 brza tenka. Trupa je formirana od vojnika iste jedinice kojoj je pripadao 1 komandant, i to od Kr. finansijske straže.

Na dan 15. o.m. malo posle 5 sati, kolona je krenula iz Kotora u sledećem sastavu: 4 brza tenka, jedan motocikl za vezu, 2 kamiona sa 35 vojnika Kr. finansijske straže koji su naoružani sa 4 puškomitraljeza i 2 minobacača kal. 45.

Maršovalo se bez prekida dok kolona nije prešla poslednju serpentinu Lovčena. Tu je naišla na prepreku načinjenu od krupnih stena.

Pet ili šest lica*koja su zauzela položaj vrlo visoko na brdu pobešla su a da nisu otvorila vatru i uzaludno su gonjena. Tristo metara dalje bila je druga prepreka, i ova pod nadzorom nekog lica na uzvisini, koje je takođe pobešlo.

Pošto su prepreke uklonjene, jedinica je produžila maršovanje istražujući obližnje visove pokušavajući da zarobi eventualne grupe ustanika. Pretresene su sve kuće u Zanjev Dolu i Krstaču ali nije nađeno oružje niti ijedan čovek. Ipak je utvrđeno da su ustanici spavali u kućama i senjacima u ovom mestu i da je jedan deo stanovništva pobešao na brzinu i ostavio kuće u neredu.

Posle dolaska u Njeguše, kapetan Dus naredio je civilnim čuvarima telefonskog voda da odmah uspostave telefonsku vezu sa Kotorom, a vojnicima Kr. finansijske straže da nadziru izvršenje naređenja.

Kada je selo savladano, kolona je nastavila pokret prema Cetinju, pošto je dobila obaveštenje da je put prekinut, da je sedlo čuvano od jakih ustaničkih grupacija i da će se vrlo teško moći nastaviti put.

Na sedlu su nađene protivtenkovske prepreke koje su postavljene nasred puta.

Pošto je iz razloga opreznosti, a da bi se izbegla iznenađenja od strane ustanika, odred za svaki slučaj snažno postrojen, prepreke su bačene u udolinu zajedno sa preprekama koje su se našle na ivici puta, u cilju sprečavanja kasnije upotrebe. — Na oko 300 m od druge prepreke put je bio prekinut jer je delimično miniranjem oštećen a ostatak je zakrčen stenama; posle raskrčavanja ove donice motorna vozila, iako uz teškoće, mogla su proći.

Neposredno na vrhu bila je šesta prepreka sa krupnim stenama: i ovde je put raskrčen.

U međuvremenu izvršen je pretres u kućama na sedlu kao i u kućama na raskrsnici Čekanja i utvrđeno je da su ustanici tamo prenoćili, ali se nije naišlo ni na oružje ni na ljude.

Pre samog polaska za Cetinje čulo se nekoliko pucnjeva iz karabina. Kapetan Dus naredio je vojnicima da iskoče iz kamiona i da se suprotstave ustanicima kojih je, sudeći po jačini vatre, moglo biti oko dvadeset, u cilju da se konačno odstrani svako ometanje slobodnog saobraćaja na putu za Cetinje.

Bilo je oko 11 sati. Mesto je bilo nepogodno za napad. Ustanici su zauzeli položaje *na visovima*, sa obe strane puta za Danilovgrad.³ Na ovaj upućena su dva brza tenka, da bi se izveo napad na ustanike sa leđa, ali bez uspeha, jer je put posle nekih 100 metara prešao u tesnac i mitraljeska vatra nije dejstvovala. Puščana vatra ustanika bila je vrlo precizna. Odmah je ranjen komandir voda lakih tenkova, koji je sjajno krenuo u napad sa svojim tenkom, a malo zatim jedan tenkista.

Napredovanje, pa i za koji metar, na otvorenom počelo je bivati teško. — Teško je ranjen u trbuh jedan stražar, posle je pao smrtno pogoden stražar Toskves [Tosques]. — Mora da su i ustanici imali teške gubitke.⁴

Kapetan Dus pošao je od jedne do druge grupe vojnika da bi regulisao skokove i kontrolisao paljbu. Posle dva sata borbe zaključio je, po žešćoj ustaničkoj vatri, da im je stiglo pojačanje. Istovremeno ustaničke grupe počele su okruživanje. — Nastavljanjem akcije ne bi se više mogao postići željeni uspeh i svakako bi došlo do gubitka svih vojnika, oružja i sredstava kojim se raspolagalo. Pod ovakvim uslovima odlučio je vrlo celishodno da se izvuče i da nastavi put za Cetinje da bi tamošnjem garnizonu doveo dragocenu pomoć tenkova.

Manevar je bio vrlo težak, jer su se iza slabog zaklona jednog kućerka nalazila jedan pored drugog oba kamiona, a tamo su pristizali i brzi tenkovi da bi zamenili pregrejane cevi mitraljeza, čime je prouzrokovano kočenje oružja. Pošto je naredio da se pojača vatra iz puškomitraljeza, minobacača i karabina, kapeta Dus naredio je postupno odstupanje vojnika da bi ih doveo u zaklon. Zbog oskudnog prostora nije bilo moguće poći istovremeno sa svim vozilima.

Kada se nekoliko ljudi već bilo popelo na kamion, puščani metak probušio je prednju gumu kamiona. Šofer stražar *Konti*

³ Primitivši italijansku kolonu, ustanici su pretpostavljali da ona ima nameru da se probije prema Čevu, te su Čucku i Bjeličku četu, koje su bile orijentisane prema Cetinju, prebacili na položaje oko puta koji vodi za Cevo, tj. Danilovgrad (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/13, k. 2004 A: stenografske beleške).

⁴ Prema izjavama učesnika te akcije, ustanici nisu imali gubitaka (vidi Arhiv VII, reg. br. 1/13, k. 2004 A: stenografske beleške).

[Conti] zamenio je pod vatrom gumu i pri tome je ranjen u ruku i noge.

U međuvremenu vojnicima koji su se okupili da bi se popeli na kamione naređeno je da se vrate na svoja mesta, da se ustanicima ne bi otkrila namera napuštanja mesta borbe. Bilo je potrebno odreći se i motocikla koji je bio već neupotrebljiv, jer se nalazio potpuno na otvorenom prostoru, nasred puta i znatno udaljen od mesta koje su zauzimali vojnici.

Cim je opravljena guma, kapetan Dus poslao je dva brza tenka napred, naredio da se što više ljudi popne na kamion 626 i naredio povlačenje poslednjih ljudi minobacačkog voda. U ovoj akciji istakao se stražar *Nodari* Andrea, koji je, i pored neprijateljske vatre, na potpuno otvorenom terenu, povratio oba minobacača, od kojih jedan blizu poginulog strelca i drugi koji je napušten od teško ranjenog strelca, a da bi sprečio da padnu u ruke ustanika.

Zatim su pošla kola 626, dok su ustanici znatno pojačali vatru protiv ovoga i protiv drugog kamiona da bi im sprečili polazak.

Kada su prikupljeni ostali vojnici koji su se nalazili u kućerku i u okolini i pošto im je naredio da se popnu na kamion, popeo se i kapetan Dus i naredio da krenu najvećom brzinom. Bilo je oko 14 sati.

Civilni šofer ovog drugog kamiona bio je sjajan; rezervni šofer, već ranjen u ruku, još je dva puta ranjen. "Vrlo žestoka paljba pratila je kolonu još dva kilometra i razbila nekoliko stakala na kamionima, probušila kabine i karoserije, ranjavala ljude koji su ležali na podu i *ubili ponekog*.

Sudeći po paljbi, ustanika je moralo biti nekoliko stotina. Oni su zauzeli položaje na visovima duž cele leve strane puta. Zatim je vatra popustila. Nađena su još tri zakrčenja puta stenama na maloj udaljenosti jedno od drugoga. Na sva tri mesta vojnici prvog motornog vozila gotovo potpuno su raskrčili put a kapetanu Dusu bilo je dovoljno da skoči iz kabine drugog kamiona pa da ukloni samo po koji kamen i da se omogućiti prolaz. Srećom, vatra koja se kod prve prepreke ograničila na nekoliko hitaca, na drugim je prestala.⁵

Posle dolaska u Cetinje kapetan Dus se zadržao u komandi divizije i naredio da kamioni i brzi tenkovi u kojima su se nalazili ranjenici nastave put do vojne bolnice.

Posle izvršenog proveravanja gubici iznose: od 35 stražara Kr. finansijske straže koji su pošli na put, ima 5 mrtvih, 16

⁵ Dok se vodila borba kod Čekanja, ostale ustaničke snage orijentisane prema Cetinju, pretpostavljajući da će se italijanska kolona probijati prema Čevu, prebačene su na položaje oko ove komunikacije, tako da je komunikacija prema Cetinju ostala nebranjena (Arhiv VII, reg. br. 1/13, k. 2004 A).

ranjenih, od kojih 8 teže, i smešteni su u bolnicu, drugi su zadobili neznatne rane od parčadi i od okrznuća, 6 nestalih.

Uzrok nestanka ovih poslednjih je sledeći: bili su pored kapetana Dusa kratko vreme pre polaska i on je mislio da su se popeli na kola 626. Međutim, pošto su primetili da se pritisak ustanika pojačava, udaljili su se kako bi pokušali sprečiti vatrom napredovanje ustanika a da bi omogućili polazak motornih vozila. Pošto su se zatim izvukli iz obruča povukli su se prema Kotoru.⁶

Bili su to vojnici koji su se odlikovali u bici.

Vladanje svih vojnika bilo je sjajno po oduševljenju i po odvažnosti. Uprkos jačini vatre i gubicima, nastavili su napad i tek po naređenju svoga komandanta povukli su se boreći se.

Svi zaslužuju da se istaknu, ali naročito su se odlikovali, sem već pomenutih, komandir voda M.C.T. Darioli, mlađi vodnici Matei [Mattei] i Romano, stražari Lunali, Toskves [Tosques], Feručio [Ferruccio], Kieriči [Chierici], Karpin [Carpini], Markoni [Marconi], Basaka [Basacca], Peraino, Dani [Giani] i šofer Artidi.

Za njih ću naknadno podneti predloge za nagrađivanje.

U akciji koja je vođena tako sjajno, pri čemu je i cilj postignut, odlikovao se kapetan Dus, koji se javio dobrovoljno, umeo odlučno i čvrsto komandovati svojim ljudima, hrabrio ih stalno ličnim primerom, sa preziranjem opasnosti i sa sigurnošću u donošenju odluka. Prihvatajući borbu zadao je sigurno znatno gubitke neprijatelju koji je bio brojno jači i zaštićen pogodnijim položajima.

Brzinom u donošenju odluka izbegao je sigurno okruženje, iznoseći mrtve i ranjene, dok su nekim slučajem, za koji niko ne snosi krivicu, nestali ostali na mestu borbe. — Oni su mogli izbeći okruženje.

Pretrpljeni gubici ukazuju na žestinu okršaja. Iako je na njega ispaljeno mnogo metaka, kapetan Dus ostao je nekim čudom nepovređen, sem nekoliko vrlo lakih rana.

Stoga se kapetan Dus predlaže za Odlikovanje srebrnom medaljom za vojničku hrabrost na bojnopolju.

Privremeni komandant
kapetan (Andelo Dus)

„Hteo bih istaći držanje kapetana
Anđela Dusa, ali pošto je to učinio
on sam, uzdržavam se od ma
kojeg daljeg postupka”⁷
Skaselati

⁶ Prema izveštaju kvesture u Kotoru od 16. jula 1941. prefektu Kotoru, prethodnog su dana kroz Njeguše, na putu za Kotor, pošla samo dva stražara (vidi Arhiv VII, reg. br. 12/1—1, k. 550).

⁷ Primedba je dopisana plavom olovkom.